

İslami Sistem ve Uluslararası İlişkilerin Demokratikleşmesi Üzerine Bir Araştırma

ZHANG YAN JUN*

Doç. Dr.
Xi'an Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi

LIU YU JUN**

Yüksek Lisans Öğrencisi
Xi'an Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi

*Zhang Yan Jun, Xi'an Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Okulu'nda Doçent Doktordur. Araştırmaları ağırlıklı olarak Ortadoğu'daki silahlanma yarışı, silah kontrolü ve askeri-endüstriyel kompleks üzerine odaklanmaktadır. Bunlar arasında, 2. Dünya Savaşı Sonrası Ortadoğu'da Silahlanma Yarışı ve Silah Kontrolü, Suriye İç Savaşı'nda Tarafların Silah Kaynakları, Ortadoğu'da devlet dışı aktörler ve silahlanma yarışı ve Ortadoğu ve ABD'de askeri modernizasyon yer almaktadır.

ORCID: 0000-0002-7444-3432.

e-posta: zilizhangyanjun@qq.com

**Liu Yu Jun, Xi'an Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Okulu'nda Yüksek Lisans Derecesi Adayıdır. Araştırmaları öncelikle Asya'daki güvenlik meselelerine odaklanmaktadır.

ORCID: 0009-0007-6549-432X.

e-posta: 15955469652@163.com

Geliř Tarihi: 26.04.2025

Kabul Tarihi: 30.10.2025

Atıf: Zhang, Y. J. & Liu, Y. J. (2025). İslami Sistem ve Uluslararası İlişkilerin Demokratikleşmesi Üzerine Bir Araştırma. *BRIQ Kuřak ve Yol Girişimi Dergisi*, 7(1), 85-114.

ÖZ

Bu makalenin amacı, İslami Sistem'in uluslararası ilişkilerin demokratikleşmesi açısından taşıdığı önemi araştırmaktır. Mevcut çok kutuplu çağda, İslam dünyası, Çin, ABD, Rusya ve Avrupa'nın yanında potansiyel bir önemli denge unsurunu temsil etmektedir. Haraç Sistemi ve Antlaşma Sistemi ile karşılaştırmalı bir çalışma yoluyla makale, bir uluslararası ilişkiler modeli olarak İslami Sistem'in varlığını teyit etmektedir. Çin akademik çevrelerinde, bu makalenin yazarları, İslami Sistem'in fiili varlığını öne süren ilk akademisyenler arasındadır. Bu makalede, İslami Sistem'in, tarihsel olarak imparatorlukların ve çağdaş dönemde önde gelen devletlerin temsil ettiği İslam güçlerinin hakim olduğu ve İslam'ın sistem içinde ortak ideoloji olarak hizmet ettiği bir uluslararası ilişkiler modeli olduğunu savunmaktadır. Tarihsel olarak, İslami Sistem'in dış ilişkileri, erken dönemde toprak genişlemesi, daha sonraki dönemde ise öncelikle ticaret ve dini yayma faaliyetleri ile şekillenmiştir. İslami Sistem dikkate değer şekilde, uzun bir ömre sahip olmuştur. 19. yüzyılın sonlarından itibaren, İslami Sistem'i canlandırma çabaları devam etmiş olup, onun yeniden tesis edilmesi, uluslararası ilişkilerin demokratikleşmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: anlaşma sistemi, demokratikleşme, haraç sistemi, islami sistem, uluslararası ilişkiler.

Research on the Islamic System and the Democratization of International Relations

ABSTRACT

The purpose of this paper is to explore the significance of the Islamic System to the democratization of international relations. In the current multipolar era, the Islamic world represents a potentially significant balancing force alongside China, the United States, Russia, and Europe. Through a comparative study with the Tributary System and the Treaty System, the article confirms the existence of the Islamic System as a model of international relations. In Chinese academic circles, the authors of this paper are among the first scholars to posit the actual existence of the Islamic System. This paper argues that the Islamic System is a model of international relations dominated by Islamic powers (historically, empires, and in the modern context, leading states), with Islam serving as the common ideology within the system. Historically, its external relations were characterized by territorial expansion in the early stage and primarily by trade and missionary activities in the later stage. The Islamic System demonstrated remarkable longevity. Since the late 19th century, efforts to revive the Islamic System have persisted, and its re-establishment holds great significance for the democratization of international relations.

Keywords: democratization, international relations, islamic system, treaty System, tributary system.

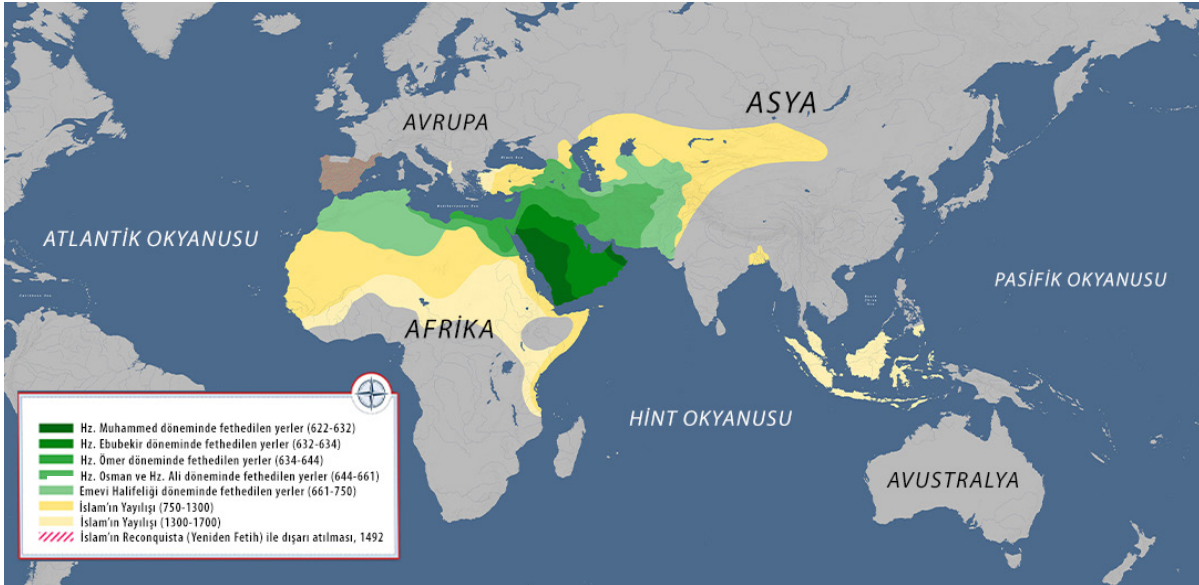
Giriş

ÇİN'İN HIZLI YÜKSELİŞİYLE BİRLİKTE, uluslararası ilişkiler disiplini, Doğu Asya tarihindeki Çin dünya düzeni olarak da bilinen Haraç Sistemi'ne olan ilgi artmıştır (Zhang & Barry, 2012: 4). İslam kültüründen derinden etkilenen Asya, Afrika ve Avrupa'nın (özellikle Batı Asya, Kuzey Afrika, Güney Asya, Orta Asya ve güneydoğu Avrupa) geniş bölgelerine ilişkin olarak, Konfüçyüs ve Hristiyan kültürlerine dayanan alanlardan farklı, belirgin bir uluslararası ilişkiler modelinin bu bölgelerde var olup olmadığı akademik bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bu makale, daha önce yeterince tanınmayan, böyle bir modelin var olduğunu ve İslami Sistem olarak adlandırılabilirliğini savunmaktadır. Bu makale, İslami Sistem'in, İslami güçlerin (devletlerin) hakim olduğu bir uluslararası ilişkiler modeli olduğu görüşündedir. Bu açıdan, Haraç Sistemi'ne daha benzer olup, Antlaşmalara dayalı Sistemden önemli ölçüde farklıdır. Zira Antlaşma Sistemi'nin özellikleri kurumsallaşmış düzenlemeler ve birden fazla büyük güç arasında bir güç dengesi olmasıdır. On dokuzuncu yüzyıldaki uluslararası barış ve istikrar, esas olarak 18. yüzyıl normundan farklılaşan büyük kurumsallaşmış düzenlemelere ve uygulamalara yansıyan sistemsel değişikliklerden kaynaklanmıştır (Schroeder, 1986: 2). İslami Sistem, İslam inancını sistem içindeki ortak ideoloji olarak almaktadır. Tarihsel olarak dış dünya ile münasebeti, esasen erken dönemde toprak genişlemesine, daha sonra ise ticaret ve dini yayma faaliyetlerine dayanmıştır. İslami Sistem uzun bir süre istikrarlı bir şekilde var olmuştur. Bu, William Callahan'ın dile getirdiği görüş ile uyumlu olarak, Batı'dan eşit derecede özleştirilmiş bir şekilde radikal, farklı özelliklere sahip bir Asya medeniyeti olarak konumlandırılabilir (Perdue, 2015: 1002).

İslami Sistem'in fiili varlığı, bir uluslararası ilişkiler modelini oluşturan temel unsurlara sahip olma-

sına atfedilebilir. Bunlar: 1) Arap İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu gibi baskın bir gücün varlığı. 2) Sistem içindeki ülkelerin aynı veya benzer kültürel geçmişleri paylaşması. 3) John K. Fairbank'ın Haraç Sistemi'nin tarzına ilişkin değerlendirmesine benzer şekilde, sürekli ve tarihsel olarak aktarılan dış münasebet yöntemleri: "Çin imparatorluğu, İmparatorluk içindeki ve dışındaki Çinli olmayan komşularını boyunduruk altına almak veya onlarla dost olmak için sürekli olarak zorlama veya yatıştırma yoluyla çaba göstermiştir" (Taylor, 1969: 838). 4) Önemli bir süre boyunca yüksek derecede istikrar; 300 yıl uygun bir zaman dilimi olabilir. Zira, ancak yeterli süre sayesinde bir modelin özellikleri ve altında yatan kalıplar net bir şekilde tanımlanabilir. Haraç Sistemi'ni örnek alalım. Sistem'in içindeki haraca bağlanmış üyelerin statüsü eşit değildi, ancak 2 bin yıldan fazla sürdü. Tarihi kayıtlar, bir dış ilişkiler yürütme aracı olarak Haraç Sistemi'nin Batı Han hanedanlığında [MÖ 202 - MS 8] ortaya çıktığını göstermektedir (Chen, 2019: 173). Çin, bölgedeki en güçlü ve en gelişmiş ülke olarak, bölgesel barışı ve ticareti sürdürmede, sisteme kamu malları sağlamada ve onu yönetmede belirleyici bir rol oynamıştır. Haraç Sistemi Çin, diğer üyelere büyük fayda sağlayan "daha fazla vermek ve daha az almak" ilkesini izledi. Aynı zamanda Çin, sistemin dengeleyicisi rolünü de üstlendi (Acharya & Buzan, 2010: 36).

Ancak, Batı'nın haraç sisteminin varlığını kabul ettiği, fakat İslami Sistem'i reddettiği gerçeği ortada durmaktadır. Batı'nın bu çifte standardı benimsemesine birçok faktör yol açmaktadır. Her şeyden önce, Muhammed tarafından yaratılan tek siyasi-dini topluluğun tarihsel kökleri günümüze kadar uzanmakta ve bu da kaçınılmaz olarak on yıldan fazla bir süredir Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında şiddetli çatışmalara yol açmaktadır (Pagden, 2018: 136). Bu tarihsel etkinin altında, Batılı akademik çevreler, uzun süredir uykuda olan İslam medeniyetinin yeniden canlanmasının

“İslami Sistem uzun bir süre istikrarlı bir şekilde var olmuştur”. İslam’ın yayılışı haritası (Harita: OER Project, t.y.).

Batı için ciddi bir tehdit oluşturduğunu yaygın olarak savunmaktadır. J. L. Esposito (1999: 2-3), *The Islamic Threat: Myth or Reality?* (İslam Tehdidi: Efsane mi Gerçek mi?) adlı kitabında, İsrail ve ABD’deki akademik araştırmacılar ve siyasi yorumcuların, İslamcı köktencililiğin Batı için oluşturduğu ciddi küresel tehdit konusunda sürekli olarak uyarıda bulunduklarını belirtmiştir. Bu görüşü savunan akademisyenler arasında Samuel Huntington özellikle önde gelen bir figürdür. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması) (2010: 188) adlı kitabında, İslam hala İslam olduğu (ki kesinlikle öyledir) ve Batı hala Batı olduğu (buna dair pek çok şüphe vardır) sürece, bu iki büyük medeniyet ve yaşam tarzı arasındaki temel çatışmanın, tıpkı son 1400 yıldır olduğu gibi, gelecekte de ilişkilerini belirlemeye devam edeceğini vurgulamıştır. Bernard Lewis (1990: 48), *The Root of Muslim Rage* (Müslümanların Öfkesinin Kökü) başlıklı

makalesinde, diğer dinler gibi İslam’ın da bazı takipçileri arasında nefret ve şiddete yol açan dönemler yaşadığını belirtmiştir: “Ne yazık ki, Müslüman dünyasının bir kısmı – elbette tamamı ya da çoğunluğu değil – şu anda böyle bir dönemden geçmektedir ve bu nefretin büyük bir kısmı – yine tamamı değil – bize yöneliktir”. İslam dünyasının Batı’ya karşı düşmanlığı, esas olarak 18. yüzyıldan beri Batı’nın ikili ilişkilerde sahip olduğu tarihsel avantajdan kaynaklanmaktadır. Bernard Lewis (2000: 18), *The Middle East: 2000 Years of History from the Rise of Christianity to the Present Day* (Ortadoğu: Hristiyanlığın Yükselişinden Günümüze 2000 Yıllık Tarih) adlı kitabında bu görüşünü savunmuştur. Lewis, İslamcı muhafazakarlar ve radikaller de dahil olmak üzere birçok insanın bu tersine dönüşümü sürdürmek ve genişletmek istediğini düşünmektedir. Onların görüşüne göre, Batı medeniyetinin etkisi, 13. yüzyıldaki yıkıcı Moğol istilalarını bile geride bırakarak, Ortadoğu tarihinin en büyük felaketini temsil etmektedir.

Ancak, İslam dünyasındaki reform çabaları başarısız olmuştur. Bu girişimlerin hiçbiri işe yaramadı ve bu tersine dönüş sürecinin getirdiği aşağılanma, Ortadoğuluların Batı'ya karşı algıladıkları nefrete yol açtı (Keles, 2004, s. 249). Birçok Batılı akademisyen de benzer görüşlere sahiptir ve bu görüşleri ayrıntılı olarak açıklamamaktadır.

Buna karşılık, İslam alimleri Batı'nın bakış açısına tamamen zıt bir görüşe sahiptir. İslam'ın büyük bir medeniyeti temsil ettiğini ve tarihsel ihtişamının, İslam dünyasına küresel düzende önemli bir konum kazandırdığını savunurlar. Günümüzün önde gelen İslam alimlerinden Tarık Ramazan, *The Life Story of Prophet Muhammad and Its Practical Significance* (Peygamber Muhammed'in Hayat Hikayesi ve Pratik Önemi) (2014: 268) adlı kitabında, İslam'ın insanlığın doğru yolu izlemesi için son şans olduğuna inanmaktadır. Bu bağlamda, Seyyed Hossein Nasr (2008: 202) *İslam* adlı kitabında bunu açıklamıştır. O, İslam'ın günümüz insanlığı için öneminin, manevi ve entelektüel yönelimi, içsel dua ve meditasyon yöntemleri ve Tanrı'ya giden manevi bir yolu izleme olasılığında yattığına inanıyordu. Batı dünyasındaki durumla karşılaştırıldığında, İslam'ın içsel ve entelektüel yönleri zayıflatılmamış veya marjinalleştirilmemiştir. Yusuf el-Karadavi, *Moderate Thinking* (İlmli Düşünce) adlı kitabında Batı'yı eleştirmiştir. Bu kültürle ilgili endişelerimizin, samimi Batılı eleştirmenlerin endişeleri gibi, bu kültürün faydalarının tüm insanlara yayılmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Ancak, potansiyel zararları tüm dünya için risk oluşturmaktadır. (Zhou, 2009: 29) Edward Said, *Orientalism* (1999: 147) adlı kitabında, geçici toplumun ilerlemeye devam etmesi halinde, Avrupa'nın Asya ile olan ilişkisi sayesinde bir yenilenme yaşayacağını vurgulamıştır.

Uluslararası İlişkiler Modeli Olarak İslami Sistem

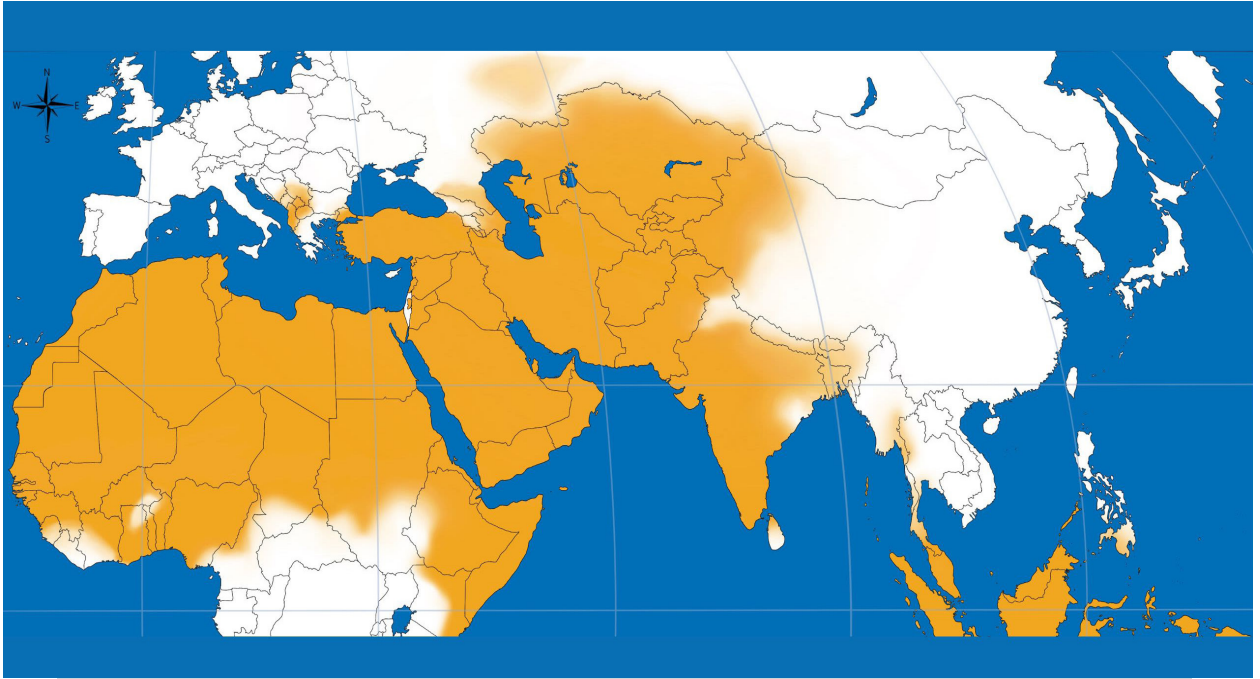
Haraç Sistemi ve Antlaşma Sistemi gibi uluslararası ilişkiler modelleri tipik olarak bir önder ülkenin

varlığı, ortak bir kültürel geçmiş, tutarlı devletler arası etkileşim yöntemleri ve uzun vadeli yapısal istikrar ile karakterize edilir. Bu faktörler arasında, baskın ülke belirleyici önemdedir. Bu, Charles P. Kindleberger'in görüşü ile uyumludur: Hegemonik istikrar teorisi, uluslararası rejimleri, dünya sistemindeki tek bir büyük gücün yaratımı olarak açıklar. İslami Sistem'in farklı bir uluslararası ilişkiler modeli olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceğinin belirlenmesi, spekülasyon iddialar yerine titiz tarihsel ve yapısal analiz gerektirir (Hong, 2013).

İslami Uluslararası İlişkiler Modelinde Önder Güçler

Tarihsel olarak, uluslararası politikanın yapılandırılmasına ağırlıklı olarak büyük güçler şekil vermiştir. Kamboçya, Cibuti, Bahreyn ve San Marino gibi devletlerin küresel siyasi normları şekillendirmede sınırlı etkinliği olmuştur (Daddow, 2013: 131). Buna karşılık, Haraç Sistemi Çin İmparatorluğunun önderliğinde ortaya çıkarken, Antlaşma Sistemi İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, ABD ve Japonya gibi Batılı güçlerin etkisinden doğmuştur.

Benzer şekilde, İslami bağlamda da Arap İmparatorluğu (7-13. yüzyıllar arası) ve Osmanlı İmparatorluğu (1299-1923) gibi büyük güçler kilit roller oynamışlardır. Her iki imparatorluk da coğrafi olarak Doğu ve Batı medeniyetlerinin kesişme noktasında yer alarak, bölgeler arası siyasi ve kültürel alışveriş üzerinde önemli etki yapmışlardır. Bir yandan, bu büyük imparatorluklar (Arap ve Osmanlı İmparatorlukları) kendi benzersiz medeniyetlerini yaratırken, diğer yandan, varlıkları çoklu kültürlerin bir arada var olmasını ve karşılıklı alışverişini sağlamış, çok sayıda kültür merkezini birbirine bağlayarak daha büyük kültür bölgeleri oluşturmuşlardır (Wang, 2006: 73). Bu imparatorluklarda açıkça görüldüğü gibi, İslam'ın uluslararası ilişkilerinin sistemik özelliklerini göz ardı etmek, tarihsel materyalizme dayanan kapsamlı bir analitik çerçeveyi temelden sarsmaktadır.

"İslam imparatorluklarının varlığı, çok sayıda kültür merkezini birbirine bağlayarak daha büyük kültürel bölgeler oluşturmak üzere çok sayıda kültürün bir arada yaşamasını ve karşılıklı alışverişini sağlamıştır".
Günümüzde İslam Dünyası (Harita: Oxford University, t.y.).

Benzer Kültürel Geçmiş

Her uluslararası ilişkiler modeli, doğası gereği belirli bir kültürel geçmişle bağlantılıdır. Örneğin, Haraç Sistemi Çin veya Konfüçyüs kültürüne derinden kök salmışken, Antlaşma Sistemi Batı Hristiyan geleneklerinden, ticari ilkelerden ve hukukun üstünlüğünden doğmuştur. Bu ortak kültürel temel, bu sistemler içindeki ülkelerin karşılıklı anlayış geliştirmesine ve yerleşik münasebet normlarına uymasına olanak tanır. Aynı şekilde, İslami Sistem'in de İslami ilkeler merkezi etrafında ortaya çıkarak, net bir şekilde tanımlanmış bir kültürel geçmişi vardır. Türkler Arap topraklarını fethedip Osmanlı İmparatorluğunu kurmuş olsalar dahi, sistemin temel kültürel çerçevesi belirgin bir şekilde İslami olarak kalmıştır.

Devletler Arası Münasebette Süreklilik

Sürekli ve tarihsel olarak aktarılan bir uluslararası münasebet mekanizması, herhangi bir kalıcı uluslararası ilişkiler modelinin tanınması için esastır. Örneğin, Haraç Sistemi binlerce yıl boyunca evrim geçirmiş olsa da, özü tutarlı kalmıştır: Birincil münasebet yöntemi haraç ticareti idi. Antlaşma Sistemi altında, ülkeler arasındaki ilişkiler antlaşmalar yoluyla resmleştirilir. 1648 Westfalya Antlaşmasından bu yana, bu antlaşmalar Batılı uluslar arasında ve Batı ile dünyanın diğer bölgeleri arasında bağlantının çok önemli araçları olarak hizmet etmiştir. Günümüzde, uluslararası hukuk ve antlaşmalar hala uluslararası ilişkilerin temel bir unsurunu oluşturmaktadır.

İslami Sistem de belirgin ve sürekli dış münasebet yöntemlerini somutlaştırmıştır. Belirgin bir yönü askeri genişlemeyi içermektedir. Kur'an, inananları inançlarını savunmaya teşvik etmekle birlikte Cihat kavramı İslam doktrininin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Sonuç olarak, hem Arap ve Osmanlı İmparatorluklarının konsolidasyonundan önce hem de sonra kapsamlı dış genişleme gözlemlenmekte, bu da Asya, Afrika ve Avrupa'yı kapsayan geniş imparatorlukların kurulmasına yol açmaktadır. Emevi hanedanlığı döneminde, "Araplar artık Portekiz'den Pamirlere ve Aden'den Azerbaycan'a kadar uygarlaşmış dünyanın büyük bir diliminin efendileri haline gelmişti" (Mackintosh-Smith, 2019: 232). Ancak, askeri genişlemeye diğer faktörleri dışlayacak şekilde aşırı vurgu yapılmamalıdır. Zira, Muhammed barışçıl bir sosyal düzenin temellerini atan bir peygamber olarak saygı görmektedir, ancak İslam devletinin erken dönem genişlemesi genellikle askeri nitelikte olmuştur.

İkinci yöntem barışçıldı, öncelikle ticari ticaret, kültürel değişim ve dini yayma faaliyetleri yoluyla yürütülmüştür. Batı Afrika'yı örnek alırsak, "İslam'ın Batı Afrika'da yayılması kervanların faaliyetlerinden ayrılamaz" ve "Müslüman iş adamları mal değişimi yoluyla yerel sakinlerle ideolojik alışverişte bulunmuştur." Ardından, Müslüman iş adamları genellikle yerel seçkinler ve önemli ailelerle evlilik yapmıştır. Birçok kabile şefi bu evlilik ve akrabalık bağları nedeniyle İslama geçmiş, böylece kabile üyelerini de etkilemiştir. Bu bağlamda, 9. yüzyıldan sonra İslam, Batı Afrika'nın iç bölgelerinde çok hızlı bir şekilde yayılmıştır (Ren & Jin, 2006: 348-349).

Uluslararası İlişkiler Modelinin Uzun Vadeli İstikrarı

Bir uluslararası ilişkiler modelinin tanınması için, yalnızca büyük güçler ve münasebet yöntemleri gibi unsurlara değil, aynı zamanda uzun vadeli istikrara da ihtiyaç vardır. Bu istikrar esastır; çünkü bir modelin yaratılması ve etkinliği toplam bir süreç yoluyla ortaya çıkar. Örneğin, Haraç Sistemi 2 bin yıldan fazla bir sürede evrim geçirirken, 1648'de Westfalya sistemi kurulduğundan beri Batı, modern dünya düzenine hakim olmuştur (Mei, 2020: 11).

İslami Sistem söz konusu olduğunda, en belirgin iki gücü -Arap İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu- toplamda 600 yılı aşkın bir süre devlet inşası ve sistem liderliği ile uğraşmışlardır. Arap İmparatorluğundan Osmanlı İmparatorluğuna geçiş boyunca, sistemin kültürel temelleri ve birincil münasebet araçları nispeten istikrarlı kalmış, günümüze kadar Batı Antlaşma Sistemi'nin ömrünü muhtemelen aşan, uzun bir ömür geçmiştir. Ticari faaliyetlerle yakından ilişkili olan İslam'ın Batı Afrika'da yayılması bu sürekliliği göstermektedir. 8. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar, Müslüman siyasi etkisi giderek güçlenmiş, bu da Gana Krallığı temelleri üzerinde Mali İslam İmparatorluğu'nun kurulmasına yol açmıştır (Jin, 1990: 404-405).

Bu nedenle, Batı'da kendine özgü bir münasebet tarzı olduğunu kabul ederken, İslami Sistem'in varlığını reddetmek tutarsızlıktır. Günümüz bağlamında, Müslüman çoğunluklu ülkeler Asya, Afrika ve Avrupa'ya dağılmış durumdadır, Kuzey ve Güney Amerika'da da önemli Müslüman topluluklar bulunmaktadır. Müslüman çoğunluklu ülkeler küresel sahnede önemli roller üstlenmekte, genellikle Ortadoğu, Güneydoğu

Asya ve Orta Asya gibi kritik stratejik bölgelerde bulunmaktadır. Her ne kadar uluslararası arena da tek bir blok olarak birleşmemiş olsalar da, kolektif çıkarları onları çeşitli konularda sık olarak birbirine bağlamakta, birlik izlenimi yaratmaktadır (Lahoud & Johns, 2005: 39). Örneğin, 5 Nisan 2024'te, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, tüm ülkeleri İsrail'e karşı bir silah ambargosu uygulamaya çağıran bir taslak kararı kabul etmek için oy kullandı. Bu taslak karar, İslam İşbirliği Teşkilatının (İİT) 56 Birleşmiş Milletler üyesinden 55'i adına Pakistan tarafından önerilmiştir.

İslami Sistem'in Özellikleri ve Evrimi

Dünya tarihinde farklı bir uluslararası ilişkiler modeli tanımlamak için, yalnızca bileşen unsurlarını analiz etmek değil, aynı zamanda onu yerleşik modellerden ayırt eden tanımlayıcı özelliklerini belirlemek gereklidir.

İslami Sistem'in Özellikleri

İlk olarak, İslami Sistem, İslam dinine ve medeniyet değerlerine derinden bağlanmıştır. Haraç Sistemi ve Antlaşma Sistemi gibi, belirgin yapısal özelliklere sahipti. Haraç Sistemi, Çin'deki Orta Ovalar Hanedanlığı etrafında meydana gelmişti. Bu merkez çevresindeki komşu devletler Çin'in himayesini tanıyor ve düzenli haraç heyetleri gönderiyordu. Etkileşim ilkeleri hiyerarşik ilişkileri ve bir merkez-çevre ağını vurguluyor, "daha fazla verip daha az alma" mantığıyla yönetiliyordu; yani, Çin imparatoru tarafından bahsedilen hediyelerin değeri, alınan haraçtan daha büyüktü (Fairbank, 2010: 69).

Buna karşılık, Antlaşma Sistemi egemen devletler kavramına dayanır ve "egemenlikte eşit-

lik" ilkesini takip eder. Sömürgecilik sisteminin çöküşünden önce, bu ilke büyük ölçüde Batılı devletler arasında uygulanıyordu, ancak diğer bölgelerle olan ilişkilerinde tutarlı bir şekilde uygulanmıyordu. Bu sistem, bir hanedan-devlet sistemi yerine ulus-devlet çerçevesine odaklanmasıyla tanımlanır. Uluslararası etkileşimler antlaşmalar yoluyla resmileştirilir ve düzenlenir, katılan ülkeler bu anlaşmalara uymakla yükümlüdür. Antlaşma yükümlülüklerine uyulmaması cezalarla sonuçlanabilir. Örneğin, 1923'te, Almanya'nın Versailles Antlaşmasında belirtilen tazminatları ödemeyi reddetmesi nedeniyle, Fransa ve Belçika birlik göndererek Ruhr bölgesini işgal etmiştir (Gaillard, 2000: 534).

İslam, dünyevi meseleler ve siyasi hayatla derinden ilgilenen bir dindir. Temelde, İslam yalnızca bir din değil, aynı zamanda bir sosyal sistem ve yaşam tarzıdır; bu da kaçınılmaz olarak İslami Sistem'in tüm yönlerini etkilemiştir. Abbasi hanedanlığı döneminde, çok sayıda bağımsız veya yarı bağımsız hanedanlık ortaya çıkmıştır. Karşılıklı ilişkilerini yönetirken, bu varlıklar genellikle İslam'ın meşrulaştırıcı şemsiyesine güvenmiştir. Örneğin, Abbasi hanedanının iktidara gelmesinde önemli rol oynayan İranlılar, halifenin otoritesini kendi nüfuzlarını artırmak için kullandılar ve sonunda özerkliklerini ilan ettiler. Benzer şekilde, halifeler tarafından kullanılan Türk köle askerler (ghilman) da sonunda kendi başlarına güç sahibi oldular (Peng, 2002: 57-58). Yabancı ülkelere yayılma, kültürel alışverişler ve hatta ticari ticaret bile dini bir anlam kazanmıştı. Dolayısıyla, İslami Sistem'in İslam üzerine kurulduğu ve dini yayılma ile karakterize edildiği söylenebilir. Bu yayılma, inancın barışçıl bir şekilde yayılması veya başka yollarla gerçekleşebilirdi.

İkinci olarak, İslami Sistem genellikle tamamen bağımsız devletler sisteminden ziyade, imparatorluk içinde bir düzene benziyordu. Hem Arap İmparatorluğu hem de Osmanlı İmparatorluğu askeri genişleme yoluyla kurulmuş; bu da geniş topraklar üzerinde heterojen bir sosyopolitik kompozisyonla sonuçlanmıştır. Farklı gelişim seviyeleri ve adem-i merkezîyetçi feodal veya eyalet yapılarının yaygın kullanımı nedeniyle, imparatorluk, bütüncül merkezi nitelikte bir siyasi birleşmeyi başaramamıştır. Örneğin, 9. yüzyıldan sonra, Arap İmparatorluğu Tahiriler, Saffariler, Tolunoğulları, Samaniler ve Fatımiler gibi çok sayıda yarı özerk hanedanın yükselişi görülmektedir. Mackintosh-Smith, (2019: 307) “Göreceğimiz gibi, çeperlerdeki bazı Arap yapıları güçlenerek kendi yeni sistemlerinin çekirdeklerini oluşturdular” diye vurgulamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu da istisna değildi, görünüşte bağlı eyaletleri arasında zayıf bağlantılar vardı. Yüzeyde Osmanlı İmparatorluğu merkeziydi, ancak pratikte adem-i merkezîyetçi bir yapıydı. İmparatorluk yakın iç ekonomik birlikten ve aynı zamanda ulusal birlikten de yoksundu. Özünde, fatihler tarafından güç yoluyla birleştirilmiş farklı ülkelerin ve etnik grupların bir karışımıydı (Peng, 2002: 162).

Buna karşılık, hem Haraç hem de Antlaşma Sistemleri öncelikle, bu ilişkiler oldukça asimetrik olsa dahi, farklı egemen siyasi birimler arasındaki ilişkileri yönetmiştir. Örneğin, Haraç Sistemi Çin’in Kore, Japonya, Vietnam, Siyam ve Ryukyu ile ilişkilerini yapılandırırken, Antlaşma Sistemi İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya gibi güçler arasında ve Belçika veya Lüksemburg gibi daha küçük devletlerle etkileşimleri tanımlamıştır. Bu nedenle, Haraç Sistemi ve Antlaşma Sistemi ile karşılaştırıldığında, İslami Sistem

daha çok hiyerarşik, imparatorluk içi bir düzen gibi işlev görmüş, dış ilişkiler genellikle iç siyasi dinamiklerin doğrudan uzantıları olmuştur. Her ne kadar imparatorluk siyasi yapısı resmi olarak merkezi bir otoriter sistem olsa da, son derece düzensiz sosyal gelişim nedeniyle, Halife liderliğindeki merkezi yönetim erki genellikle çeşitli bölgeler, özellikle uzak eyaletler üzerinde gevşek kontrol uygulamış, bu da yerel yönetimlerde güçlü merkezkaç kuvvetlerini beslemiştir (Xu, 1993: 94).

Arap İmparatorluğu döneminde, çeşitli yerlerdeki garnizon komutanları genellikle Halifelik yönetiminin ilk valileri olarak görev yapmıştır. Onlar hem yerel askeri ve idari liderler hem de İslam’ın imamlarıydı; dini ibadetleri organize etmek ve Cuma hutbesini vermekten sorumluydular.

Üçüncüsü, imparatorluklar içindeki siyasi meşruiyet temelde bir teokrasi sistemine dayanıyordu. İslam yalnızca bir inanç değil, aynı zamanda bir sosyal ve siyasi sistem ve evrensel rehberlik anlamına sahip bir yaşam tarzıdır (Stavrianos, 2005: 222). İster Arap İmparatorluğunun Halifesi ister Osmanlı İmparatorluğunun Sultanı olsun, bu hükümdarlar siyasi otoriteyi dini liderlikle birleştirmiş, kendilerini Tanrı yasasının temsilcileri veya savunucuları olarak konumlandırmıştır. Hükümdarlar, hem laik hem de dini yollarla halk ve yerel siyasi birim-

“1529’da ve 1683’te, Osmanlı birlikleri Viyana kapılarına dayanarak, Avrupa’da yaygın korku yaymıştır. Ancak, İmparatorluğun zirvesi aynı zamanda uzun vadeli düşüşünün başlangıcına da işaret etmiştir”.
1683 kuşatmasından bir sahne (Fotoğraf: Warhistorynetwork, 2002).

ler üzerindeki kontrollerini güçlendirmişlerdir. Aynı ilke eyalet yönetimi için de geçerliydi. Arap İmparatorluğu döneminde, çeşitli yerlerdeki garnizon komutanları genellikle Halifelik yönetiminin ilk valileri olarak görev yapmıştır. Onlar hem yerel askeri ve idari liderler hem de İslam’ın imamlarıydı; dini ibadetleri organize etmek ve Cuma hutbesini vermekten sorumluydular (Peng, 2002: 57-58). Buna karşılık, Avrupa, Rönesans ve Reform ile başlayarak, dini otoriteyi devlet gücünden yavaş yavaş ayırmıştır. Ardından, Hristiyanlık dünyevi gücü ulus-devlete devretmiş, bunun yerine manevi alana odaklanmış ve böylece Antlaşma Sistemi altındaki devlet artık “kralın ilahi hakkı” ile değil, “halk egemenliği” ile meşrulaştırılmıştır. Doğu Asya’da, Budizm, Taoizm, Şintoizm vb. kültürü derinden etkilese de örneğin Budizm, etkisinin zirvede olduğu dönemde bile devlet gücü üzerinde kontrol asla elde edememiştir.

İslami Sistem’in Tarihsel Evrimi

Birleşme ve bütünleşmeyi takiben, Osmanlı İmparatorluğu üç coğrafi yönde -Güneydoğu Avrupa, Batı Asya ve Kuzey Afrika- büyük ölçekli genişleme seferleri başlattı. 1529’da ve 1683’te, Osmanlı birlikleri Viyana kapılarına dayanarak, Avrupa’da yaygın korku yaymıştır. Ancak, İmparatorluğun zirvesi aynı zamanda uzun vadeli düşüşünün başlangıcına da işaret etmiştir. Çoğu tarihçi, Süleyman sonrası Osmanlı dünyasını bir düşüş olarak değerlendirirken, bu görüşün kanıtları esas olarak askeri alanda olmuştur. Sıkça tartışıldığı üzere, Osmanlı donanması 1571’de İnebahtı’daki yenilgiden sonra asla gücünü veya prestijini tam olarak geri kazanamamış ve Osmanlı ordusu, 16. yüzyılı sonlandıran ve 1606’da Zitvatorok Antlaşması ile sonuçlanan Habsburg ve Safevi imparatorluklarına karşı uzun süren çatışmalardan sonra, asla eski gücünü yeniden tesis edememiştir (Goffman, 2002: 192).

1683 yılında Osmanlıların Viyana'yı ikinci kez kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması, Avrupa'daki stratejik talihinin kesin bir şekilde tersine döndüğünün işaretiydi. Kuşatma altındaki şehrin günlüğünde kaydedildiği gibi, Viyana'yı savunanların "bu sefer daha görkemli ve geniş bir zaferi gerçekleştirmeyi, böylece 'Tanrı'nın büyük davasını' ilerletmeyi, Avusturya kraliyet ailesinin prestijini artırmayı ve paganların zulmü altında inleyen birçok Hristiyanı rahatlatmayı" beklemeleri için nedenleri vardı. Onlar bunu, "Hristiyanlığın dünyayı fethedip birleştirebileceği, İslam'ın gerileyeceği ve sayısız barbarın yakında gerçek 'Tanrı'nın kilisesine' yeniden katılacakları" bir başlangıç olarak görüyorlardı (Wheatcroft, 2010: 318).

Karlofça Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasındaki askeri dengede nihai ve belirleyici bir dönüm noktası oldu. Bu, Osmanlı İmparatorluğu ile Batılı güçlerin koalisyonu arasında imzalanan ilk anlaşma olup, Osmanlı'nın yenilgisinin ilk kez resmi olarak kabul edildiği anlaşma oldu (Turnbull, 2003: 91). Osmanlı İmparatorluğu, toprak genişlemesi döneminden, önemli toprak kayıplarının yaşandığı bir döneme geçiş yaptı.

Kanuni Sultan Süleyman dönemini takiben, Batı Avrupa toplumu, Rönesans, Reform, Aydınlanma ve Sanayi Devrimi yoluyla olağanüstü bir dönüşüm geçirmiştir. Buna keskin bir te-

zat oluşturacak şekilde, Osmanlı İmparatorluğu hem sosyal hem de ekonomik kalkınmada nispi bir durgunluk yaşamıştır. Bir bölge hızla evrimleşip ilerlerken, diğeri büyük ölçüde statik kalmış, aralarında giderek büyüyen bir uçurum ortaya çıkmıştır. Batı ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki bu farklılaşma, Osmanlı İmparatorluğu'nu giderek daha fazla zorlayan ve bölgesel düzenini bozan Antlaşma Sistemi'nin uygulanmasına yol açtı. Karlofça Antlaşması (1699) bir dönüm noktası olmuş, Osmanlı İmparatorluğunun bir Avrupa güçleri koalisyonuna toprak kaybettiği ilk önemli örnek olmuştur.

19. yüzyıla gelindiğinde, Avrupa sömürge emelleri saldırgan bir şekilde Hindistan, Afrika ve Ortadoğu'ya yönelmiştir. Tarihsel olarak İslami etki altındaki topraklar Avrupa hakimiyetine girmiş, 1. Dünya Savaşını takiben Osmanlı İmparatorluğuna bağlı Arap eyaletlerinin paylaşılmasıyla da doruk noktasına ulaşmıştır (Esposito, 1999: 552). Geleneksel bir imparatorluk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü, tarihi İslami Sistem'in de fiilen sonunu getirdi.

İlk aşama, İslami Sistem ile genişleyen Antlaşma Sistemi arasındaki doğrudan çatışmayı içeriyordu. Karlofça Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasındaki askeri dengede nihai ve belirleyici bir dönüm noktası oldu. Bu, Osmanlı İmparatorluğu ile Batılı güçlerin koalisyonu arasında imzalanan ilk anlaşma olup, Osmanlı'nın yenilgisinin ilk kez resmi olarak kabul edildiği anlaşma oldu (Turnbull, 2003: 91). Osmanlı İmparatorluğu, toprak genişlemesi döneminden, önemli toprak kayıplarının yaşandığı bir döneme geçiş yaptı. Batılı güçlerin gücü ve hırsları arttıkça, İmparatorluk sürekli bir gerileme ve ulusal aşağılanma dönemine girdi. 1798'de Napolyon komutasındaki

"Karlofça Antlaşması bir dönüm noktası olmuş, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa güçleri koalisyonuna toprak kaybettiği ilk önemli örnek olmuştur" (Fotoğraf: Wikimedia Commons, t.y.).

Fransızların Mısır'ı işgali, doğrudan yabancı askeri müdahalelerin yeni bir döneminin başlangıcını işaret etti. Avrupa'nın toprak ve ekonomi alanındaki baskısı, Osmanlı İmparatorluğu'nun içlerinde derinlemesine yerleşmiş çelişkileri daha da şiddetlendirdi ve bu da ciddi yönetim sorunları ve bir sosyal krize yol açtı.

Antlaşma Sistemi ile çarpışmanın başlangıcından itibaren, İslami Sistem zayıflıklar göstermiş, karşı karşıya kalacağı gittikçe zorlaşan durumun işaretlerini baştan vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Kutsal Roma İmparatorluğu ve İspanya gibi diğer erken modern imparatorluklar gibi, en son askeri teknoloji ve örgütsel

reformlara ayak uydurmakta zorlandı; rakipleri modernleştiğinde geride kaldı (Boot, 2011: 71).

19. yüzyıldan sonra, yabancı güçlerin işgallerinin yoğunlaşması ve Balkanlar, Arabistan ve Kuzey Afrika'da bağımsızlık hareketlerinin yükselişi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi giderek daha istikrarsız hale geldi. Yunanistan, Sırbistan ve Mısır'daki mücadeleler imparatorluğun temellerini önemli ölçüde sarsmıştır. 19. yüzyılın sonunda, Arap milliyetçiliğinin yükselişi Osmanlı İmparatorluğu'na daha da büyük iç sorunlar getirdi. Sonuç olarak, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu geri dönüşü olmayan bir çöküşe girdi.

İkinci aşama (18.-19. yüzyıl) İslami Sistem içindeki kendini koruma ve reform mücadelelerine odaklandı. Gerileyen İmparatorluğu kurtarmak amacıyla, III. Selim'in Nizam-ı Cedid (Yeni Düzen) reformlarını başlattığı 1792'den, 1. Dünya Savaşı'na girmeden hemen önceki 1914'e kadar 120 yılı aşkın bir süre boyunca bir dizi reform gerçekleştirildi (Wang, 2023: 49). Reformların öncüleri arasında III. Selim, II. Mahmud, I. Abdülmecid (Tanzimat'ın mimarı) ve Abdülaziz gibi sultanlar yer alıyordu; bunlar, imparatorluğu çöküşten kurtarmak ve hayatta kalmasını sağlamak amacıyla bir hareket başlattılar. Ancak, Çin'in Qing hanedanlığının son dönemlerinde görülen Özgüçlenme Hareketi'ne benzer şekilde, bu önlemler imparatorluğun kaderini temelden değiştiremedi. I. Dünya Savaşı'nın arifesinde, Jön Türkler hükümeti, İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya'nın saldırganlığına direnmek amacıyla Merkez Güçler ile ittifak kurdu. Bu karar ölümcül oldu. Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu dağıldı ve bin yıldan fazla süren İslami Sistem fiilen sona erdi.

Ancak, modern ve çağdaş tarih boyunca, ilgili devletler, milletler ve siyasi hareketler birleşik bir İslami siyasi düzeni canlandırma veya yeniden hayal etme çabalarını asla tamamen terk etmemiştir. Çeşitli ideolojilerin rehberliğinde, İslami Sistem'in ihtişamını farklı yollarla yeniden üretmeye çalışmışlardır. Son iki yüzyılda, "İslam toplumunu yeniden canlandırarak modern dünyanın ve Batı'nın hakim olduğu uluslararası sistemin tehditlerine etkili bir şekilde cevap vermek, Müslüman düşünce ve yazınlarında her zaman önemli bir tema olmuştur" (Haddad, Voll & Esposito, 1991: 4).

19. Yüzyıldan Bu Yana İslami Sistem'in Canlanması ve Uluslararası İlişkilerin Demokratikleşmesi

19. yüzyıl boyunca, Avrupa güçleri Osmanlı topraklarını giderek daha fazla arzulamaya başladı ve saldırganlıklarını artırdı. Aynı zamanda, imparatorluk içindeki bağımsızlık hareketleri ivme kazandı ve "Avrupa'nın Hasta Adamı"nın iç isyanlar ve dış istilalarla birlikte derin bir krize sürükledi. Çökmekte olan imparatorluğu kurtarmak için, ilk olarak Rusya'daki Türk halkları arasında ortaya çıkan Pan-Türkizm, Osmanlı elitleri arasında kabul gördü. Neredeyse aynı zamanda, Büyük Suriye'de birleşik bir Arap devleti kurma hedefiyle Arap milliyetçiliği yükselmeye başladı. Bu hareket, 20. yüzyılda üç zirveye ulaştı: 1. Dünya Savaşı sonrası, 2. Dünya Savaşı sonrası ve Nasır dönemi. Bu dönemlerin hepsinin ortak hedefi, Arap ulusunun yeniden canlanmasıydı. 1960'lardan sonra, seküler Arap milliyetçiliğinin gerilemesinin ve Arap ülkeleri arasındaki çekişmelerin ardından, İslam bayrağı altında uluslararası ve bölgesel düzeni yeniden kurmayı amaçlayan Pan-İslamizm ve İslamcı hareketler öne çıktı. Soğuk Savaş'ın ardından Türkiye, Pan-Türkizm ve Neo-Osmanlılık ideolojilerini aktif olarak yeniden canlandırdı. Neo-Osmanlılık düşüncesinin etkisiyle, 2009 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin (Türk Konseyi) kurulması, Türkiye'ye Avrasya'da nüfuzunu kullanabileceği uluslararası bir örgüt sağladı. Türkiye, bu örgüt aracılığıyla Orta Asya ülkeleriyle ekonomi, ticaret, ulaştırma, gümrük ve diğer alanlarda pratik işbirliği yapmaya devam ederek nüfuzunu istikrarlı bir şekilde genişletmiştir (Yang, 2021: II).

19. Yüzyıldan Günümüze İslami Sistem'i Canlandırma Çabaları

Birincisi, Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Sistem'i koruma çabaları. Pan-Türkizm 1880'lerde ortaya çıkmış, kökeni Rus İmparatorluğundaki Kırım ve diğer bölgelerdeki Türk aydınlarına dayanmış ve daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bazı aydınlar ve yetkililer tarafından benimsenmiştir. Ardından, iktidardaki İttihat ve Terakki Cemiyeti (Jön Türkler) Pan-Türkizmi aktif bir şekilde teşvik etmiş ve çeşitli Pan-Türkist faaliyetleri güçlü bir şekilde desteklemiştir. 1. Dünya Savaşı sırasında, Jön Türkler hükümeti, Almanya'nın yardımıyla Rusya ve İngiltere'nin tehditlerine direnmek umuduyla İttifak Devlet-

leri'ne katıldı; Pan-Türkist emellerin gerçekleştirilmesi, onların hedeflerinden biri haline geldi. Mustafa Kemal Atatürk iktidara geldikten sonra, tüm imparatorluk emellerinden ve Osmanlılık ve Pan-İslamizm ideolojilerinden pragmatik bir şekilde vazgeçti ve Türk ulusal emellerini bilinçli olarak Lozan Antlaşması'nda belirlenen sınırlarda tuttu (Huang, 2002: 187). Yeni kurulan laik ulus devleti sağlamlaştırmak için Kemal, Pan-Türkistlerin faaliyetlerini kısıtlayan politikalar uyguladı. 1926'da, Cumhuriyet'i yıkmakla suçlayarak onları bastırdı, bu da Pan-Türkist harekete ciddi bir darbe vurdu ve bir gerileme dönemini başlattı. Aynı zamanda Kemal, katı bir laiklik ilkesi uyguladı ve Türkiye Cumhuriyeti'nde bir dizi radikal reform gerçekleştirdi (Huang, 2002: 195).

"Osmanlı İmparatorluğu içindeki bağımsızlık hareketleri ivme kazandı ve 'Avrupa'nın Hasta Adamı'nı iç isyanlar ve dış istilalarla birlikte derin bir krize sürükledi". 1. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Arap İsyanı'nda yer alan Yerli Bedevi Deve Süvarileri üyeleri (Fotoğraf: History Collection, 2017).

İkinci olarak, Arap milliyetçiliğinin yükselişi ve İslami Sistem'in yeniden inşası gündeme gelmiştir. 16. yüzyıldan sonra, çoğu Arap bölgesi Osmanlı yönetimi altına girmiş, ancak Arap aydınları ve liderleri birleşik bir ulus-devlet kurma hayalini asla tamamen terk etmemiştir. 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Arap milliyetçiliği belirgin bir Arap birliği idealini içeriyordu. 1. Dünya Savaşının patlak vermesi, Arap milliyetçilerine birleşik bir Arap devleti kurma fırsatı olarak görüldü. Mekke Şerifi Hüseyin, İngiltere ile McMahon-Hüseyin Yazışmalarını (1915-1916) başlattı. Buna göre, savaştan sonra Arap bağımsızlığını destekleme sözü veriliyordu. Ancak, İngiltere ve Fransa arasında Osmanlı Arap topraklarını paylaşmayı öngören gizli Sykes-Picot Anlaşması (1916) ve Filistin'de bir "Yahudi halkı için ulusal yurt"u destekleyen Balfour Deklarasyonu (1917), birleşik bir Arap devletinin kurulmasını imkansız hale getirdi. Araplar, İngiltere'nin ikiyüzlülüğünü keşfettiklerinde derin bir hayal kırıklığı ve öfkeyle tepki gösterdiler (Barr, 2018: 3).

Suudi Arabistan ve Ürdün önderliğindeki muhafazakar monarşiler, radikal devletlerin (örneğin Nasır yönetimindeki Mısır, Suriye, Yemen, Irak) temsil ettiği Arap milliyetçiliğine karşı koymak için, Pan-İslamizmi aktif bir şekilde teşvik etmeye başladılar (He, 2009: 234).

2. Dünya Savaşından sonra, Arap milliyetçi hareketi yeniden canlandı ve Arap birliği çağrıları daha yüksek sesle dile getirildi. Bu bağlamda, 1944'te yedi Arap ülkesi Mısır'da İskenderiye Protokolü'nün imzalanması ardından, Mart 1945'te Arap Devlet-

leri Ligi Şartı'nın yürürlüğe girmesiyle, Arap Birliği'nin kuruluşu gerçekleşmiş oldu. Bu olay, Arap ülkelerinin yönettiği ve tarihi İslami Sistem'in bazı yönlerini yansıtan bölgesel bir sistemin yeniden inşası yolunda önemli bir adımdı. Ancak, bunun açıkça İslami bir yönetim modelinden ziyade, Arap devletlerinin savaş sonrası uluslararası sistemde esas olarak Arap milliyetçiliği ve hükümetlerarası işbirliğine dayanan ve Arap çıkarlarını korumak amacıyla, Araplar liderliğindeki bir bölgesel düzeni yeniden canlandırma girişi olduğu unutulmamalıdır. Daha sonra, Mısır'da Nasırcılığın ve Irak ve Suriye'de Baasçı Pan-Arap milliyetçiliğinin yükselişiyle, Ortadoğu'da birleşik bir Arap varlığını yeniden inşa etme çabaları yoğunlaştı. Bu hareketler emperyalist etkiye direnmede ve Siyonizm ile yüzleşmede önemli başarılar elde etti. Mısır'ın 1956'da Süveyş Kanalı'nı başarıyla millileştirmesi bu süreç içerisinde yer aldı. 1961'den 1971'e kadar, Kuveyt, Umman, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Güney Yemen ardı ardına İngiliz yönetiminden bağımsızlıklarını kazandı. Ancak, yoğunlaşan Araplar arasındaki iç rekabetler (örneğin, cumhuriyetçi ve monarşist kamplar arasında) ve 1967 Arap-İsrail Savaşındaki yıkıcı yenilgi nedeniyle, laik milliyetçilik bayrağı altında birleşik bir Arap düzeni yeniden inşa projesi 1970'lerden sonra derin bir çıkmaza girdi. Laik milliyetçi devlet modelinin, hem iç refahı artırma hem de dış politika başarıları elde etmekte yetersiz olduğu algısıyla, devlet-altı ve devlet-üstü kimlikler, özellikle siyasi İslam, canlanmaya ve etki alanı aramaya başladı (Tibi, 2002: 136). Mısır'ı örnek alırsak, 1980'lerin sonuna kadar, kadın ve çocuklar, sosyal yardım, kültür, eğitim, akademi ve hayır işleri için sosyal hizmetler sağlayan yaklaşık 13.000 resmi olarak kayıtlı sivil toplum kuruluşu vardı. Bunların üçte birinden fazlası etkin bir şekilde Müslüman Kardeşlerin etkisi veya kontrolü altındaydı (Ha, 2019: 704).

İslam İşbirliği Teşkilatı gibi kuruluşlar, İslam ülkelerinin küresel meselelerde ortak tutumlar sergilemelerine ve çıkarlarını korumalarına olanak tanıyan önemli bir rol oynamaktadır. Olağanüstü Arap ve İslam Zirvesi
11 Kasım 2024, Riyad, Suudi Arabistan
(Fotoğraf: OIC, 2024).

Üçüncü olarak, Pan-İslamizm ve İslami Sistem'in yeniden inşası. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, Arap ülkeleri, dış politika yönelimleri ve siyasi sistemlerine göre "radikal" ve "muhafazakar" kamplara ayrıldı. Suudi Arabistan ve Ürdün önderliğindeki muhafazakar monarşiler, radikal devletlerin (örneğin Nasır yönetimindeki Mısır, Suriye, Yemen, Irak) temsil ettiği Arap milliyetçiliğine karşı koymak için, Pan-İslamizmi aktif bir şekilde teşvik etmeye başladılar (He, 2009: 234). Pan-İslamizm, tüm Müslüman ülkelerin ve halkların birleşmesini savunur, nihai olarak Şeriat Hukuku uygulayan birleşik bir "İslam Ümmeti" veya Hilafet kurmayı amaçlar. Özellikle Suudi Arabistan, sadece geniş petrol zenginliğini değil, aynı zamanda İslam'ın iki en kutsal

şehri olan Mekke ve Medine'nin muhafızlığı konumunu da kullanarak, İslam ülkelerinin lideri ve dünya çapındaki Müslümanlar için manevi vatanı olma hevesindeydi. Mamdouh Sabishi (2015: 155), "Suudi Arabistan'ın batısında yer alan Mekke, İslam dünyasının merkezidir" ifadesini kullanmıştır. Suudi sponsorluğunda, 1962'de Muslim World League (MWL) ve 1970'te İslam Konferansı Örgütü (Organization of the Islamic Conference [OIC], şimdiki adı İslam İşbirliği Teşkilatı) kurulmuştur. Bu örgütlerin kurulması, İslam dünyasındaki birliğin önemli bir kurumsal tezahürüydü. Bu kuruluşlar, İslam ülkelerinin küresel meselelerde ortak tutumlar sergilemelerine ve çıkarlarını korumalarına olanak tanıyan önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca,

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyanın çok kutuplaşma eğiliminin önemli bir bileşenini oluşturarak, Batı'nın hakim olduğu mevcut uluslararası siyasi ve ekonomik düzene meydan okumada ve İslam dünyasını ayrı bir kutup olarak konumlandırmada rol oynamaktadırlar. İslam dünyasının çok kutuplu bir yapıda bir kutup olarak kabul edilebilme yeteneği, büyük ölçüde Filistin gibi konularda geniş çapta paylaşılan tutumundan kaynaklanmaktadır. Bu tutum, genellikle Batı karşıtı bir hegemonyacı eğilim olarak ortaya çıkmakta ve kolektif bir kimlik duygusu beslemektedir. Rusya'dan Alexander Dugin gibi bazı jeopolitik teorisyenler, Batı, Çin, Rusya, Hindistan, Afrika ve Latin Amerika ile birlikte yedi kutup olarak önerilen, birleşik bir İslam dünyasını da içeren çok kutuplu bir dünya düzeni önermişlerdir (Li, 2023).

Klasik dönemden sonra biraz marjinal kalan "Cihat"ın militan yorumu, Afganistan'daki anti-Sovyet savaşı sırasında (1979-1989) önemli ölçüde canlandı. Cihatçı hareket burada ABD ve müttefiklerinden teşvik ve destek alarak, uluslararası ve militan nitelikte bir Pan-İslamizmin canlanmasına katkıda bulundu (Noorani, 2002: 12).

Dördüncü olarak, İslami Canlanışın yükselişi ve İslami Sistem'in yeniden inşası. İslam içinde bir kavram olarak yeniden canlanma (Tajdid), İslam tarihinde yerleşik bir gelenektir ve Müslüman toplumun inancın özgün kaynaklarına periyodik olarak dönmesi gerektiği inancını yansıtır. İslam-

cı tarih felsefesinde, insanlık tarihi genellikle ideal gelenekleri sürekli canlandırma süreci olarak görülür (Wang, 2015: 53). 1970'lerden sonra, 1967 Arap yenilgisinin travması, 1973 savaşının tam siyasi hedeflerine ulaşamaması ve birçok Müslüman ülkedeki artan iç sorunlar (örneğin, servet eşitsizliği, yolsuzluk, işsizlik) tarafından tetiklenen, laik milliyetçi rejimlere yönelik popüler hayal kırıklığı artış gösterdi. Bu durumlar çoğunlukla, Kur'an ve erken dönem İslam modeline dönme umutlarını besledi, daha adil ve eşitlikçi bir toplum kurmayı arzuladı; böylece, İslami canlanma hareketi için sosyal temel oluştu. Bu hedef peşinde atılan adımlar, geniş anlamda, modern bir İslami Sistem'i yeniden inşa etme çabaları olarak da görülebilir. Çağdaş İslamcı hareketler üç ana sınıfa ayrılabilir: Birincisi, 1979 Devrimi sonrası İran ve el-Beşir yönetimindeki Sudan tarafından temsil edilen, devlet liderliğindeki İslamlaştırma politikalarından oluşur. İkincisi, ağırlıklı olarak Mısır'daki Müslüman Kardeşler ve Cezayir'deki İslami Selamet Cephesi (FIS) gibi İslam ülkelerinde faaliyet gösteren muhalefet hareketlerini içerir. Bu gruplar, devlet gücünü elinde tutmasa da, genellikle hükümet karşıtı aktiviteler ve sosyal hizmetler yoluyla önemli sosyal ve siyasi etkiye sahiptir. Üçüncü kategori, El-Kaide ve onun bağlı kuruluşları tarafından temsil edilen, uluslararası köktendinci/cihatçı hareketlerdir. Bunlar Müslüman dünyasından Batı etkisini kovmak, İslamı "arındırmak" ve küresel bir Hilafeti yeniden kurmak gibi hedeflere ulaşmak için şiddete dayalı "Cihat"ı savunurlar. Klasik dönemden sonra biraz marjinal kalan "Cihat"ın militan yorumu, Afganistan'daki anti-Sovyet savaşı sırasında (1979-1989) önemli ölçüde canlandı. Cihatçı hareket burada ABD ve müttefiklerinden teşvik ve destek alarak, uluslararası ve militan nitelikte bir Pan-İslamizmin canlanmasına katkıda bulundu (Noorani, 2002: 12). Önemli ideolojik ve metodolojik farklılıkla-

rına rağmen, bu çeşitli hareketler kendi yollarıyla çağdaş İslami canlanmanın gelişimini ve İslam dünyasının küresel sahada kolektif bir aktör olarak kendini yeniden ortaya koyma sürecini ilerletmiştir.

Beşinci olarak, yeni durum ve koşullarda Pan-Türkizm ve Yeni Osmanlıcılığın yükselişi görülüyor. Soğuk Savaş'ın sonu ve ağırlıklı olarak Türk kökenli beş Orta Asya cumhuriyetinin bağımsızlığı, Pan-Türkist fikirlerin yeniden canlanması için altın bir fırsat sağladı. Kemalist dönemde bastırılan milliyetçi Pan-Türkist duygular serbest bırakıldı ve Türkiye'nin bu yeni devletlerle aktif olarak ilişki geliştirmesi teşvik edildi. Başlangıçta, Türk dünyasındaki entegrasyonu teşvik etmenin arkasındaki hırs görkemliydi; "Adriyatik Denizi'nden Çin Seddi'ne" kadar uzanan geniş bir Türk dünyası hayal ediliyordu. Ancak, Türkiye'nin kendi gücünün sınırları ve büyük güç

siyasetinin gerçekleri (örneğin, Rus etkisi) bu ideali kısa sürede ekonomi, kültür ve siyasi diyaloga odaklanan daha pragmatik bir işbirliğine dönüştürdü. 2002'de, kökleri siyasi İslam'da olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidara geldi. Erdoğan hükümeti, AB üyeliği başvurusunda tekrarlanan başarısızlıklarla karşı karşıya kalarak stratejik bir "Doğu'ya dönüş" başlattı ve bazıları'nın "Yeni Doğu Politikası" olarak adlandırdığı bir politikayı uyguladı. Yeni Osmanlıcılık, bir dereceye kadar, sadece Osmanlı geçmişine nostaljik bir dönüşü değil, aynı zamanda Kemalizm'in katı laikliğinden önemli bir ideolojik uzaklaşmayı da temsil ediyordu ve Türkiye'nin büyük güç statüsüne ulaşma yolunu değiştiriyordu. AK Parti hükümeti, Ortadoğu meselelerine daha fazla müdahil olarak Türkiye'nin Ortadoğu'daki etkisini yeniden inşa etmeyi ve Osmanlı dönemini anımsatan bir bölgesel liderlik düzeyini geri kazanmayı hedefledi.

"İslam içinde bir kavram olarak yeniden canlanma (Tajdid), İslam tarihinde yerleşik bir gelenektir ve Müslüman toplumun inancın özgün kaynaklarına periyodik olarak dönmesi gerektiği inancını yansıtır"
(Fotoğraf: Politics & Society Institute, 2025).

Soğuk Savaş'ın ardından, Pan-Türkizm, Türkiye'nin ortak bir Türk kültürel kimliği inşa etmek için bir dış politika aracı haline gelirken, Yeni Osmanlılık Osmanlı'nın tarihi ve kültürel bağlarını kullanarak eski Osmanlı topraklarındaki bölgesel dinamikleri şekillendirilmesini tanımlarken kullanılan jeopolitik bir kavram haline geldi. Bu iki ideoloji birbirinden farklı olsa da, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası stratejik hedefi olan, "Türk-İslam-Avrasya" alanının jeopolitik merkezi olma amacına hizmet etti. Bu hedef, eski Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik adlı kitabında dile getirilmişti. Türkiye'nin Avrupa, Kafkasya ve Ortadoğu gibi stratejik önemi büyük bölgeleri kapsayan eşsiz coğrafi konumu, bu hedefin temel gerekçesini oluşturmaktadır (Babalı, 2013).

İster Pan-Türkizm, Arap milliyetçiliği, Pan-İslamizm, İslami canlanma veya Yeni Osmanlılık olsun, tümü uyumlu bir Müslümanların liderliğindeki ya da İslami bir uluslararası sistemi yeniden inşa etme veya yeniden hayal etme doğrultusunda çabalar olarak görülebilir. Bir anlamda, bu çağdaş canlanma hareketleri, 20. yüzyıl sonu ve 21. yüzyıl başının benzersiz uluslararası ortamına özgü bir tepkidir ki, bu durum küresel çatışmalar ve zorluklar bağlamında anlaşılmalıdır. Bu yöndeki girişimlerin, Aynı zamanda, yüzyıllar boyunca Müslüman toplumlara özgü periyodik tarihsel canlanmanın bir parçası olduğuna da dikkat edilmelidir. Çağdaş İslami canlanma, İslam'ın tarihsel mirasından ayrı tutulamaz (Haddad, Voll, & Esposito, 1991: 23). Her ne kadar İslam ülkeleri ve muhtelif hareketler bu çabaları asla terk etmemiş olsa da tarihsel olarak, 19. yüzyıldan bu yana, siyasi birleşme için çoğu büyük ölçekli proje, çoklu iç ve dış faktörler tarafından engellenerek başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

İslami Sistem'in Canlanışının İç Mantığı ve Uluslararası İlişkilerin Demokratikleşmesi

Her ne kadar birleşik bir İslami Sistem'i restore etme yönündeki modern çabalar büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlanmış olsa ve tek bir İslami güç tarafından yönetilen kurumsal bir sistem yeniden tesis edilmemiş olsa da, bu durum, İslam dünyasının, uluslararası ilişkiler alanında etkisi olmadığı anlamına gelmez. Aslında, elli yedi İİT üyesi devlet ve Kosova ile Batı Sahra gibi varlıklardan oluşan İslam dünyası, çağdaş uluslararası denge üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü Soğuk Savaş'ın sonu, uluslararası sistemde derin yapısal değişikliklerin meydana geldiğini göstermektedir' (Daugherty & Pfaltzgraff, 2002: 135). Bu durum, İslam dünyasına kolektif etkisini genişletmek için siyasi alan sağlamıştır. Daha spesifik olarak, uluslararası ilişkilerin demokratikleşmesi, öncelikle bölgesel güçlerin veya devlet gruplarının yükselişi yoluyla küresel aktörler arasındaki güç dinamiklerinde daha büyük bir denge sağlanmasını ifade eder. Bölgesel güçlerin yükselişi, mevcut düzenin tamamen altüst olmasına yol açmaz. Bu şekilde oluşacak konjonktür, daha geniş bir ülke yelpazesinin çıkarlarının küresel yönetiminde daha iyi yansıtılmasını sağlayacaktır. İslam dünyasının bu demokratikleşme süreci üzerindeki etkisi esas olarak aşağıdaki kanallar aracılığıyla ortaya çıkacaktır:

Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerde etki uygulamak veya İslam ülkelerinden oluşan uluslararası örgütleri kullanarak büyük uluslararası meseleler üzerinde etki oluşturmak. Örnek olarak Arap Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OAPEC) alınabilir. Ekim 1973'te, dördüncü Arap-İsrail Savaşının (Yom Kippur Savaşı) patlak vermesini takiben, OAPEC aylık petrol üretimini %5 oranında kademeli olarak azaltmaya ve İsrail'i

desteklediği düşünülen ülkelere, özellikle ABD ve Hollanda'ya ambargo uygulamaya karar verdi. Ayrıca tek taraflı olarak ham petrolün taban fiyatını %70 artırdı. OPEC'in "petrol silahını" kullanması, Batı ülkelerinin 1973-1975'teki ekonomik krizini doğrudan etkilemek suretiyle, küresel ekonomi ve uluslararası siyasi yapı üzerinde derin bir etki yarattı. O zamandan beri, Batı dünyası Arap/İslam dünyasının gücünü yeniden değerlendirmeye başlarken, artan petrol gelirlerinden büyük fayda sağlayan Arap petrol üreticisi devletler, petrolün stratejik gücünü fark ettiler. Ardından, bu devletler, sıklıkla çıkarlarını korumak veya uluslararası konumlarını güçlendirmek için petrolü stratejik bir araç olarak kullandılar. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), İslam dünyasının ve üye ülkelerin, çıkarlarını korumak ve giderek güçlenecek çok kutuplu bir uluslararası düzeni, kolektif diplomasi yoluyla

la teşvik etmek için kullandığı başka bir önemli platformdur. İİT, Müslüman dünyasıyla ilgili konuları ele alırken dini, tarihi ve kültürel avantajlara sahiptir ve çatışma önleme ve ara buluculukta benzersiz bir rol oynayabilir (Fu, 2025). 18 Mayıs 2018'de, İstanbul'da yapılan özel bir toplantının ardından, İİT, ABD'nin Kudüsü İsrail'in başkenti olarak tanınmasına kesin bir dille karşı çıkarak, ABD Büyükelçiliği'nin taşınmasını "Müslüman halklara yönelik kışkırtıcı ve düşmanca bir hareket" olarak kınadı. 1 Haziran 2019'da ve 2025 yılı boyunca yapılan birkaç toplantıda İİT, Kudüs ve İsrail'in askeri eylemleri konusunda ABD politikasını kınayan açıklamalar yayınlayarak somut karşı önlemleri tartıştı. Bu kolektif diplomatik çabalar, ABD ve İsrail'i uluslararası forumlarda daha da izole etti ve İslam dünyasının uyumlu bir aktör olarak algılanan rolünü artırdı.

"OPEC'in 'petrol silahını' kullanması, Batı ülkelerinin 1973-1975'teki ekonomik krizini doğrudan etkilemek suretiyle, küresel ekonomi ve uluslararası siyasi yapı üzerinde derin bir etki yarattı"
(Fotoğraf: Qatar News Agency, 2024).

Suudi Arabistan, Türkiye ve İran gibi İslami güçler, coğrafi konumları, kaynakları ve kültürel etkileri sayesinde çok kutuplu bir dünyada oyuncular haline gelmiştir. Türkiye örneğini alırsak; Avrupa, Ortadoğu ve Orta Asya'yı birbirine bağlayan çok önemli bir kara ve deniz ulaşım merkezi olmak konum ve işleve sahiptir. 21. yüzyılın başından bu yana Türkiye, bölgesel bir güç olarak statüsünü yeniden tesis etmeye çalışmış ve Avrupa, Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya siyasetinde önemli bir rol oynamaktadır. Stratejik coğrafyası, büyük güç siyasetine katılımı için çok önemli bir temel oluşturmaktadır. Diğer yandan, Suudi Arabistan, dünyanın en büyük petrol ihracatçısı olması (küresel petrol fiyatları üzerinde etki sağlar) ve Mekke ve Medine'nin muhafızı olarak edindiği dini otoritesi sayesinde, uluslararası toplumda giderek daha önemli bir rol üstlenmekte. Bu rol, Suudi Arabistan'ı "İslam dünyasının fiili lideri" olarak konumlandırmaktadır. 2025'te, Suudi Veliaht Prens Muhammed bin Selman, İsrail eylemlerine karşı İslam birliği çağrısında bulunarak, 21 ülkeyi İsrail'i ortaklaşa kınamaya seferber etti ve Suudi Arabistan'ın kayda değer dini etkisini vurgulamış oldu. Bu faktörler Suudi Arabistan'ı, evrim halindeki uluslararası modelde önemli bir şekillendirici ve potansiyel denge gücü yapmaktadır.

Filistin meselesini, birleştirici bir dava olarak kullanarak İslam dünyası içinde dayanışmayı teşvik etmek. Filistin davası, Ortadoğu'daki çatışmaların özü ve İslam dünyası boyunca en güçlü seferber edici mesele olmaya devam etmektedir. Ekim 2023'te Filistin-İsrail çatışmasının tırmanmasından bu yana, İslam dünyası son yıllarda görülmeyen bir birlik sergilemiştir. 11 Kasım 2023'te, Suudi Arabistan'ın girişimiyle, Arap Birliği ve İİT'nin ortak olağanüstü zirvesi Riyad'da düzenlendi. Suudi Arabistan ve diğer Müslüman liderler Gazze'deki askeri operasyonların derhal

sona erdirilmesi çağrısında bulundu, İsrail'in eylemlerini 'meşru müdafaa' olarak gerekçelendirmesini reddetti. Bazı Çinli gözlemciler bu gelişmeyi "Arap-İslam dünyasının birlik yolunda ilerlediği tarihi bir an" olarak gördü (Global Times, 2023). 18 Eylül 2025'te, Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ile görüşerek, İsrail'den Gazze'deki insani krizi sona erdirmek için askeri operasyonlarını derhal durdurmasını talep etti. Böylelikle, "İslam dünyasının İsrail'e karşı muhalefette birleşik bir pozisyonu olduğu" vurgulanmış oldu. Bu gelişme, İslam dünyası içinde geleneksel olarak parçalanmış haldeki Filistin politikalarını aşmak için ortak bir çaba olduğuna işaret etmektedir. Stratejik fikir birliği oluşturarak, politika koordinasyonu uygulayarak ve somut destek sağlamak, uluslararası topluma daha birleşik bir ses yansıtmakta, böylece İslam dünyasının kolektif etkisini güçlendirmektedir.

İslami Sistem'in Canlanışının Önündeki Engeller

Uyumlu bir İslami uluslararası işbirliği sistemini canlandırma çabaları, sayısız iç ve dış engelle karşılaşmıştır. Bu yapısal ve jeopolitik engeller, çağdaş dünyada birleşik bir İslami siyasi düzenin ortaya çıkmasını önemli ölçüde engellemektedir.

Jeopolitik Kısıtlamalar ve Batı Hakimiyeti

En önemli dış zorluktan biri, uluslararası sistemin hegemonik yapısıdır. Bu durum, esas olarak ABD ve onun Batılı müttefiklerinin liderliği tarafından şekillendirilmektedir. Yıllardır, ABD, baskın süper güç olarak, mevcut küresel ekonomik ve siyasi yapıdan önemli faydalar elde etmiş ve onu sürdürmeye çalışmıştır (Engdahl,

“Batı, İsrail’in Arap komşularıyla çatışmalarında sarsılmaz destek sağlamıştır”. 19 Mart 2025’te Gazze Şehri’nin güneyindeki Sabra mahallesinde İsrail’in bombardımanı sonucu en az 25 Filistinli öldü ve düzinelercesi yaralandı (Fotoğraf: China Daily, 2025).

2009: 2). ABD önderliğindeki Batı, dünya liderliğini diğer aktörlerle özünde paylaşmaya isteksiz olmuştur. Esasen, 1990’lardan bu yana, ABD politika seçkinleri, genellikle 21. yüzyıl küresel sisteminde Amerikan üstünlüğünü pekiştiren bir şekilde “küreselleşme” peşinde koşmuştur. Bu eğilim çeşitli biçimlerde devam etmiştir (Gowan, 2003: 1). Güçlü, uyumlu bir İslami Sistem’in ortaya çıkışı, hayati öneme sahip bir bölgede Batı’nın siyasi, ekonomik ve stratejik çıkarlarına meydan okuyacaktır.

Bir yandan, Batı, İsrail’in Arap komşularıyla çatışmalarında sarsılmaz destek sağlamıştır. Arap-İsrail çatışması birkaç büyük savaşı (1948-1949, 1956, 1967, 1969-1970, 1973, 1982) ve bitmek bilmeyen düşük yoğunluklu askeri çatışmaları tetiklemiştir (Buzan & Waever, 2009: 181).

Diğer yandan, Batılı güçler genellikle Müslüman uluslar arasındaki bölünmeleri kışkırtıcı politikalar izleyerek onları Batı güvenlik garantilerine veya arabuluculuğuna güvenmeye zorlayan iç çatışmaları beslemişlerdir. Bu yolla, Batı haki-miyetine birleşik ve toplu bir meydan okumanın önlenmesine gayret edilmiştir. Bu durum genellikle ve elbette ki geniş Batı çıkarlarına hizmet etmektedir. Sonuç olarak, İsrail ile stratejik bir ittifakı sürdürürken, Batılı ülkeler genellikle Arap-İslam uluslarına karşı farklılaştırılmış bir politika benimsemiş, Batı yanlısı hükümetleri desteklerken Batı politikalarına karşı çıkanları izole etmiş veya baskı altına almışlardır. Bu durum, hem Araplar ile İsrailliler arasında hem de Arap-İslam topluluğunun kendi içinde çelişkileri yapay olarak derinleştirmiş bulunuyor.

ABD ve müttefiklerinin bu duruşu, karşılığında, İslam dünyasının büyük bölümleriyle önemli çatışma ve karşıtlıklar üretmektedir. Geleneksel siyasi ve diplomatik araçlar, mevcut şikayetlerini çözmeyi başaramadığında, bazı aşırı uç fraksiyonlar şiddete başvuruyorlar. Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası çatışmanın bir ana yönünün, öncelikle Ortadoğu'dan kaynaklanan militan İslamcı hareketler ile ABD liderliğindeki uluslararası güvenlik yapısı arasındaki mücadele olduğu yaygın olarak anlaşılmaktadır.

Özetle, ABD ve Batı'nın, bağımsız ve güçlü herhangi bir İslami blokun yükselişine karşı çıkışı, sadece İslami siyasi canlanmanın birincil dış engeli değil, aynı zamanda son on yıllarda tanık olunan küresel terör faaliyetlerinin önemli bir itici gücü olarak da gösterilmektedir. Bu dış baskılar ve iç bölünmeler sonucunda, İslam dünyası genellikle kolektif özlemlerini küresel sahnede etkin bir şekilde ifade edememiş veya tutarlı ve kararlı bir siyasi güç olarak ortaya çıkamamıştır (Lahoud & Johns, 2005: 36).

Bölgesel Bir Egemen Gücün Yokluğu ve İç Parçalanma

Tartışmasız bir bölgesel liderin eksikliği ve köklü iç çelişkilerin varlığı, uyumlu bir İslami Sistem'in kurulmasını engellemektedir. Her ne kadar Arap-İslam dünyası içinde Mısır, Türkiye, İran, Endonezya, Pakistan ve Suudi Arabistan dahil birkaç önemli bölgesel güç var olsa da, hiçbirisi, çeşitli nedenlerle şu anda böyle bir sisteme liderlik edecek kapasiteye sahip olmadığı gibi, liderlik konusu için de kabul görmemektedir.

İlk olarak, bir önder güç bölge içinde baskın bir etki uygulamalı, diğer devletler ister gönüllü ister zorlama yoluyla olsun, onun liderliğini kabul etmeye istekli olmalıdır. İkinci olarak, bir önder güç, güvenlik garantileri, ekonomik pazarlar ve diplomatik

destek gibi "kamu malları" sağlayabilmeli, sistem içindeki daha küçük devletlerin "bedavaya yararlanmasına" izin verirken, aynı zamanda liderliğin maliyetlerini ve sorumluluklarını da üstlenebilmelidirler. ABD liderliğindeki dünya düzeni, tarihsel olarak bir dereceye kadar güvenlik ve açık bir ticaret sistemi gibi "küresel kamu mallarının" hegemonik teminine dayanmıştır (Acharya, 2016: 5). Ancak, büyük İslami güçlerden hiçbirisi bu niteliklerin tümüne tam olarak sahip değildir ve durum, yeni bir İslami Sistem'in oluşumu için kritik bir boşluk yaratmaktadır. Arap dünyası içinde Mısır tarihsel olarak doğal liderdi ve Körfez bölgesinde önemli kültürel etkiye sahip olmakla, Arap-İsrail çatışmasında halen bir başat aktördür (Buzan & Waever, 2009: 181). Mısır, aynı zamanda modern İslamcılık tarihinde, 1928'de modern İslamcı hareketlerin prototipi olan Müslüman Kardeşlerin doğum yeri olarak merkezi bir yere sahiptir (Kaplan, 2021: 1). Ancak, sürekli yabancı müdahale ve bölge içi rekabetler nedeniyle, Arap-İslam dünyası geniş kaynaklar ve enerji tüketen iç çatışmalarla boğuşmaktadır. Devletler genellikle bölgesel rakiplerini dengelemek için dış güçlerle ittifak kurmaya çalışmakta, ve bundan ötürü birleşik bir dış politikayı imkansız kılmaktadır. Dahası, tarihsel bölünmeler - etnik (örneğin, Arap-Fars), mezhepsel (Sünni-Şii), top- rak anlaşmazlıkları ve kaynaklar üzerinde rekabet - daha derin bir düzeyde işbirliğini kısıtlamakta, Arap-İslam dünyasının yüksek derecede uyumlu bir blok haline gelmesini engellemektedir. Üçüncüsü, belirleyici bir tarihsel fırsatın eksikliği. Yeni bir uluslararası düzenin ortaya çıkması için sadece yeterli güce sahip bir egemen devlet değil, aynı zamanda elverişli bir tarihsel dönüm noktası da gereklidir. İki kutuplu Soğuk Savaş düzeninin sona ermesi, yeni bir uluslararası siyasi ve ekonomik çerçe- ve için bir fırsat yaratmış gibi görünse de, mevcut Batı merkezli sistemi temelden yıkmamıştır. Batı,

ekonomik, askeri ve kurumsal güç açısından kapsamlı bir üstünlüğünü korumakta ve bu da tek bir İslam ülkesinin, hatta gevşek bir koalisyonun bile ona etkili bir şekilde meydan okumasını imkansız kılmaktadır. Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrası dönem, siyasi İslami Sistem'in yeniden canlanması için gerçekten elverişli bir ortam sağlamadı ve bu sistemin başarılı bir şekilde yeniden inşası uzun vadeli bir olasılık olmaya devam ediyor. Bunun önemli bir nedeni, uluslararası düzeni hâlâ domine eden Batı'nın, küresel dini canlanmayı, özellikle de siyasi İslam biçimini, derin bir endişeyle izlemesidir (Liu, 2014: 20).

İslami Sistem Çalışmasındaki Sorunlar ve Uluslararası İlişkilerin Demokratikleşmesinin Önemi

Haraç Sistemi ve Antlaşma Sistemi, sırasıyla Avrasya coğrafyasının doğu ve batı uçlarında yer alan, iyi tanınan iki büyük uluslararası ilişkiler modelidir. Haraç Sistemi, kökenlerini Batı Zhou Handedanlığı'na (Ru, 2009: 51) dayandırırken, Antlaşma Sistemi geleneksel olarak 1648 Westfalya Barış'ından itibaren tarihlendirilmektedir. Avrasya'nın güney-orta bölgesi, özellikle 7. yüzyıldan bu yana İslam medeniyetinden derinden etkilenen geniş alanla ilgili olarak çok önemli bir soru ortaya çıkmaktadır: Hem Haraç hem de Antlaşma Sistemlerinden farklı bir uluslararası ilişkiler modeli var mıdır? Henry Kissinger, "Avrupa ile Çin arasındaki çoğu bölgede, İslam'ın dünya düzeni görüşü hakimdir" görüşündedir (Kissinger, 2015: XII). Jilin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Direktörü Profesör Liu Debin de İslami Sistem'in varlığını teyit etmektedir. Ortaçağ döneminde, Müslüman dünyasının, İslam dinini benimseyen tüm Müslüman siyasi birimlerden oluşan, teokrasi tarafından yönetilen bir dini devlet sistemi oluştur-

duğuna işaret ediliyor (Liu, 2003: 24). Tian Wenlin benzer bir görüşe sahiptir; buna göre, tarihsel İslam dünyasını çok etnikli bir arada var olma ile karakterize edilen bir imparatorluk sistemi olarak tanımlanmaktadır (Tian, 2019: 89). Aslında, 7. ve 8. yüzyıllarda Müslüman ordular tarafından gerçekleştirilen fetihler, fethedilen topraklar boyunca kapsayıcı bir kültürel ve siyasi çerçeve meydana getirmiştir (Fernandez-Armesto, 2000: 214).

İslami Sistem hakkındaki Çalışmaları Engelleyen Faktörler

İslami Sistem'in varlığı uzun süredir bir tartışma konusu olmuştur. Uzun bir süre boyunca, ana akım uluslararası ilişkiler disiplini çevresinde, kasıtlı veya kasıtsız olarak göz ardı edilmiştir. Bu durum birkaç nedenden kaynaklanmaktadır:

Öncelikle, Batı dünyasının uluslararası yapıdaki baskın konumu. Keşifler Çağı'ndan bu yana, Batı medeniyeti diğer medeniyetlere karşı yapısal avantajlar elde etmiştir. 26 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması, ABD'nin tek süper güç olduğu, başka hiçbir ülke tarafından eşleşmeyen bir güç olduğu tek kutuplu bir durum yaratmıştır (Krauthammer, 2010: 4). Bu nedenle, Soğuk Savaş sonrası dünya siyasetinde çok kutupluluk eğilimine rağmen, ABD hala en güçlü kutup olmaya devam etmekte ve bu evrim halindeki düzen içindeki önder konumunu pekiştirmek için sürekli çaba göstermektedir. Büyük güçlerin dünya gücünden payını maksimize etmeye çalışması uluslararası siyasette yinelenen ve çok sık gözlenen bir durumdur (Mearsheimer, 2008: 157). Bu, durum ise, ABD'nin güç dengesinde temel bir değişim olmadan gönüllü olarak küresel liderliği bırakmayacağı ve aynı zamanda potansiyel rakipleri, ister Çin'in yükselişi, ister birleşik bir İslami gücün canlanması olsun, bu girişimleri bastırmak için hareket edeceği anlamına gelir.

Gerçekte, “Çin’in yükselişi ve Ortadoğu’nun artan önemiyle, transatlantik ilişkiler artık Amerikan dış ilişkilerinin ana eksen olmayacaktır” (Jacques, 2010: 272). Ortadoğu’daki potansiyel rakipleri kontrol altına almak için, ABD Soğuk Savaş sonrası bölgeye derinden müdahale etmiş ve Ortadoğu devletleri arasındaki gerilimleri tırmandıran bir “böl ve yönet” stratejisi kullanmıştır. Bu strateji, Sünni-Şii mezhepsel bölünmelerinden yararlanmayı, Arap-İsrail çatışmasını körüklemeyi ve Arap kampı içindeki rekabetleri yoğunlaştırmayı içermiştir. Sonuç olarak, Ortadoğu, kalıcı istikrarsızlık ve çatışma bölgesi haline gelmiştir. İç sürtüşmeye saplanmış Ortadoğu devletleri, ABD çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak birleşmekte zorlanmaktadır. 2025’te İran’a yönelik potansiyel bir ABD-İsrail askeri saldırısı, Ortadoğu’daki Amerikan üstünlüğüne yö-

nelik son büyük bölgesel meydan okuyucuyu ortadan kaldırma girişimi olarak görülebilir. İslami Sistem’in canlanışına liderlik etmesi en muhtemel olan Ortadoğu güçlerinin siyasi başarısızlığı, birincil potansiyel aktörleri ortadan kaldırarak sistemin kendisinin gerçekleştirilmesi çabalarını marjinal hale getirecektir.

İkinci olarak, Batı toplumunda İslam’a yönelik köklü ve yaygın korku. İslam ve Hristiyanlık arasındaki tarihsel ilişkiye gönderme yaparak; Huntington (2009), 20. yüzyıl liberal demokrasi ve Marksizm-Leninizm çatışmasının “İslam ve Hristiyanlık arasındaki devam eden ve derinden çatışmalı ilişkiye kıyasla sadece geçici ve yüzeysel bir tarihsel fenomen” olduğu yönünde bir yorum yapmıştır. Barışçıl bir arada var olma dönemleri yaşanmış olsa da “daha sıklıkla, ilişki yoğun bir

“2025’te İran’a yönelik potansiyel bir ABD-İsrail askeri saldırısı, Ortadoğu’daki Amerikan üstünlüğüne yönelik son büyük bölgesel meydan okuyucuyu ortadan kaldırma girişimi olarak görülebilir”. İran’ın başkenti Tahran yakınlarında İsrail’in saldırısı sonucu alev alan bir petrol depolama tesisi, 15 Haziran 2025 (Fotoğraf: China Daily, 2025).

rekabet ve çeşitli sıcak savaşlar ilişkisi olmuştur” (Huntington, 2009: 186). Batı kaygısını destekleyen tarihsel hafıza MS 732 yılındaki Puvatya (Turs) Savaşına kadar izlenebilir.

“Batı merkezcilik”, Batı’yı dünya tarihinin ve uluslararası sistemin merkezine yerleştiren “Avrupa merkezcilik”in bir uzantısıdır. Uluslararası İlişkiler ve Tarih gibi disiplinlerin anlatı yapıları, bu bakış açısıyla özellikle renklendirilmiştir.

Edward Gibbon tarafından popüler hale getirilen bir faraziye olarak; eğer Charles Martel’in Frankları kaybetseydi, “şimdi Kuran’ın Oxford okullarında öğretiliyor olacağı” fikri, Batı’nın İslam’ı varoluşsal bir tehdit olarak algılamasını derinden şekillendirmiştir. Batının kurgusuna göre, İslam doğası gereği yayılmacıdır. H.G. Wells’in yazdığı gibi, “Muhammed ... savaştan bir inancın kurucusu oldu” (Wells, 2001: 649). Birinci Haçlı Seferi’ni kaydeden Keşiş Robert, Papa II. Urban’ın Clermont’daki konuşmasını, Müslümanları “Tanrı’dan tamamen uzaklaşmış bir ırk” olarak tasvir edip “onların Hristiyanların topraklarını işgal ettiklerini ve yağma ve ateşle onları nüfussuz bıraktıklarını” kaydetmiştir (Norman Housley, 1999). Küreselleşme bağlamında, Ortadoğu’daki aşırıcı gruplar ile ABD arasındaki yüzleşme, Batı zihin ve ruh halindeki bu köklü tarihsel hafızayı uyandırmakta ve bazı kişileri, bilinç altında, bu mücadelenin Arap/Osmanlı İmparatorlukları ile Hristiyan dünyası arasındaki Ortaçağ savaşlarının bir devamı

olarak görmelerine yol açmaktadır. Bu nedenle, Batı, siyasi olarak birleşik bir İslam dünyasının herhangi bir önemli canlanışı konusunda derinden endişe duymaktadır.

Son olarak, ABD’nin küresel sosyal bilim araştırmaları ve bilgi üretimindeki hakimiyeti. 21. yüzyılda, neredeyse tüm disiplinleri kapsayan bin 500’den fazla dünya çapında araştırma merkezine sahiptir. ABD kurumlarının araştırma çıktısı, Batı sosyal bilimlerinde yayınlanan çalışmalarda baskın bir paya sahiptir (Yang, 2014: 58). Siyasal ve Sosyal Araştırma için Üniversiteler Arası Konsorsiyum (ICPSR) gibi kurumların geniş küresel etkisi bulunuyor. Uzun bir süredir, Batı kavramları, deneyimleri, teorileri ve mantığına dayanan Batı söylemleri ve anlatıları, evrensel bilgi olarak yaygın bir şekilde yayılmış ve genellikle Batı dışı dünyayı açıklamak, tanımlamak ve hatta tahmin etmek için kullanılmıştır, bu da sayısız yanlış anlaşılmalara yol açmıştır (Sun, 2023). “Batı merkezcilik”, Batı’yı dünya tarihinin ve uluslararası sistemin merkezine yerleştiren “Avrupa merkezcilik”in bir uzantısıdır. Uluslararası İlişkiler ve Tarih gibi disiplinlerin anlatı yapıları, bu bakış açısıyla özellikle renklendirilmiştir. Örnek olarak Uluslararası İlişkiler, 1. Dünya Savaşı’ndan sonra Batı’da bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Temel teorik paradigmaları olan Realizm, Liberalizm, Marksizm ve İnşacılık ile bunların temel ilgi alanları (örneğin anarşi, güç, ulusal çıkar) büyük ölçüde Batı’nın tarihsel deneyimlerinden kaynaklanmaktadır. Bir araştırma konusu ve potansiyel bir Batı dışı teorik çerçeve olarak İslami Sistem, doğası gereği “Üçüncü Dünya” siyasetinin bir parçasıdır. Bu teorik konu, doğası gereği geleneksel Batı Uluslararası İlişkiler teorisi (ve siyasi gelişim teorisi) ile çelişir ve zorunlu olarak Batı dışı, hatta Batı karşıtı bir teorik perspektif oluşturur (Hoshino, 1999: 10).

İslami Sistem ve Uluslararası İlişkilerin Demokratikleşmesinin Önemi

Zaman değişti ve Araplar ve Osmanlılar gibi süper imparatorluklar modern dünyada artık mümkün değil. İslami Sistem'in önemini vurgulamak, uluslararası siyaseti anlamak için yeni bir paradigma ve analitik çerçeve sağlamayı amaçlamaktadır. Çağdaş uluslararası politikanın gerçekliği, eskiden hakim olan yapılardan temel bir değişim geçirmiş ve yeni koşullar altında uluslararası sistemin kavramsal olarak genişlemesini gerektirmiştir — devlet merkezli, büyük güçlerin hakim olduğu bir sistemden çok merkezli, hatta küresel merkezli bir sisteme dönüşmüştür. Ancak sorun, bu dönüşümü tam olarak kavramsallaştırabilecek ve yönlendirebilecek teorik bir sistemin olmamasıdır (Hoshino, 1999: 1).

İslami Sistem'in önemini vurulamak; birincisi dünyadaki çok kutupluluk eğilimini daha kapsamlı bir şekilde anlamaya yardımcı olur. 1970'lerden beri, ulusal gücün nispi yükselişi ve düşüşüyle birlikte, çok kutupluluk eğilimi ortaya çıkmaya başlamış ve Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısının sona ermesi bu eğilime önemli bir ivme sağlamıştır. Birçok akademisyen, ABD gücünün aşırı yayılmasına ilişkin algının, diğer büyük aktörlerin yükselen ekonomik ve askeri yetenekleriyle birleşmesiyle kaçınılmaz olarak küresel güç dağılımını değiştirdiğini savunmaktadır (Kegley, 2010: 93). Sadece Çin, Rusya, AB ve Japonya gibi yerleşik güçler çok kutuplu bir dünya için vizyonlarını ifade etmekle kalmamış, aynı zamanda Hindistan, Brezilya, Avustralya, Güney Afrika ve Mısır gibi bölgesel güçler de uluslararası sahne- de daha büyük roller oynamayı arzulamaktadır. Günümüzde, Müslüman nüfusu çoğunluklu olan yaklaşık 60 ülke bulunmakta, stratejik konumları ve geniş kaynakları nedeniyle uluslararası ilişki-

lerde önemli bir güç oluşturmaktadırlar. Ancak, Batı genellikle uluslararası meselelerde söylem tekeline elinde tuttuğundan ve İslam ülkelerinde- ki iç zorluklar diplomatik etkinliklerini sınırladığından, İslam dünyasının küresel çok kutupluluk konusundaki farklı perspektifi genellikle bastırılmaktadır. İslam dünyasının aktif ve uyumlu katılımı olmadan, küresel çok kutupluluğun herhangi bir temsili eksik ve sorgulanabilir olacaktır.

İkinci olarak, İslam ülkelerinin dış politikalarını anlamaya yarar. Aslında, 14. yüzyılda bile, ünlü alim İbn Haldun Mukaddime'sinde, "İslami dünya sisteminin" erken bir formülasyonu olarak yorumlanabilecek kavramlar geliştirmiştir. Mukaddime sadece 1000-1500 yılları arasında farklı bir İslami dünya düzeninin yükselişini tasvir etmekle kalmaz, aynı zamanda bir medeniyet analizine dair öncü bir çalışma olarak da kabul edilir. İbn Haldun, İslam tarihinin benzersizliğini parlak bir şekilde değerlendirir ve toplumla medeniyet için yeni bir bilim dalı (İlm el- Umran) önerir. İbn Haldun'un argümanları, İslam'ı Batı medeniyetinin ebedi düşmanı veya asimile edilemez bir yabancı olarak gören mutlak bir Doğu-Batı ikiliği görüşünü çürütür (Katzenstein, 2012: 181). Tarihi gelenek ve stratejik kültür birbirinden ayrılamaz; tarihi-kültürel mirasın etkisi, fikirleri ve davranışları bilinçsizce şekillendirebilir. Hiçbir ülkenin dış politikası, geleneklerinin etkisinden tamamen kurtulamaz. Bir ulusun görkemli tarihi, genellikle sonraki nesilleri geçmişteki büyüklüğü yeniden yakalamaya teşvik eder. Bu açıdan, Arap milliyetçiliği, Pan-Türkizm, Pan-İslamizm, Neo-Osmanlılık ve hatta İslamcı köktencilik gibi farklı ideolojiler, kısmen, dünyada saygınlık ve nüfuz konumunu geri kazanma arzusunun farklı tezahürleri olarak görülebilir ve nihayetinde benzer bir medeniyet canlanma hedefine doğru birleşir.

Üçüncüsü, İslami canlanma hareketini ve

Pan-İslamizmin kalıcı cazibesini anlamaya yardımcı olur. 1960'lerden beri, İslami canlanma ivme kazanmıştır. Önemli bir neden, birçok Müslüman arasında İslami Sistem'in altın çağına yönelik derin bir nostalji ve özellikle Arap-İsrail savaşlarında tekrarlanan yenilgilerden kaynaklanan derin bir aşağılanma duygusudur. Üçüncü Ortadoğu Savaşından (1967) bu yana, laik Arap milliyetçiliği ve Pan-Arabizm'in çekiciliği keskin bir şekilde azalmış, "bunların bıraktığı boşluğun ulusal sadakat, bölgesel vatanseverlik ve İslami özcülük dahil birkaç istikrarsız ideolojik karışım ile doldurulmasına" yol açmıştır (Kramer, 1996: 3). İslam dünyasının yaygın memnuniyetsizliği askeri ve siyasi başarısızlıklarla birleştiğinde, uzun süredir devam eden İslami canlanma eğiliminin çok daha geniş bir kitleye ulaşması için verimli bir zemin ortaya çıkmıştır. Dini canlanma dalgası sadece yenilgiye uğramış uluslarda değil, aynı zamanda İslam dünyası üzerindeki halklar ve hatta bazı ülkelerin seçkinleri üzerinde de önemli bir etki yapmıştır (Jin, 2008: 23-24). Ortadoğu'daki terörizm fenomeni bile, belirli bir analitik perspektiften, bazı grupların İslami gücü restore etme ve Batı merkezli uluslararası düzene meydan okuma çabalarının kullandığı, aşırı ve yıkıcı da olsa, bir yöntem olarak görülebilir - "demokratikleşmiş" bir uluslararası sistemde yer arzusunun çarpık bir tezahürü.

Sonuç

Kissinger (2015: 120), "Genişlemesinin tüm insanlığa birlik ve barış getireceği inancıyla hareket eden İslam, hem bir din, hem çok etnikli bir süper güç, hem de yeni bir dünya düzenidir" diye belirtmektedir. Kissinger'ın bahsettiği bu "yeni dünya düzeni", bu makalede analiz edilen İslami Sistem kavramıyla büyük ölçüde örtüşmektedir.

Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası düzenin geçirdiği dönüşüm, ABD liderliğindeki Batı'nın hakim konumunu henüz temelden sarsmamış olsa da, İslam dünyasında devam eden gelişme ve dinamizm, İslam dünyasının önemli bir kutup olarak yeniden canlanmasının alternatif bir yolunu sunmaktadır. Demografik olarak İslam, son yıllarda en hızlı büyüyen büyük dünya dinidir. Pew Araştırma Merkezi verilerine göre, 2010 ile 2020 yılları arasında küresel Müslüman nüfusu yaklaşık 350 milyon artarak İslam, küresel olarak en büyük ikinci din haline gelmiştir (Pew Araştırma Merkezi, 2010). Mevcut demografik eğilimler devam ederse, 2050 yılına kadar Müslümanların sayısının dünya çapındaki Hristiyanların sayısına neredeyse eşit olacağı tahmin edilmektedir (Cooperman vd., 2015). Sonuçta, uluslararası rekabet önemli ölçüde insan sermayesine bağlıdır; nüfus, sosyal ilerlemenin ana aktörü, medeniyet gelişiminin ve mirasının aracı, etnik varlığın temel taşı ve ulusal gücün temel unsurudur. Küresel olarak Müslüman nüfusun hızlı büyümesi, İslam dünyasının gelecekte daha etkili bir kolektif aktör olarak yükselişi için müthiş bir demografik temel oluşturacaktır. Bu demografik değişim, bazı Batı toplumlarında şimdiden önemli bir endişe uyandırmıştır. 7 Aralık 2015'te, o dönem Cumhuriyetçi başkan adayı Donald Trump, "Müslümanların Amerika Birleşik Devletleri'ne girişinin tamamen durdurulması" çağrısında bulunmuştur (Diamond, 2015). Bu tür açıklamaların örneklendirdiği "İslamofobi", medeniyetler arası güvensizliğin, tartışılan diğer faktörlerle birleşerek İslami Sistem'in yeniden canlanmasının önünde önemli bir engel oluşturduğunu göstermektedir. İslam dünyası, gelecekteki çok kutuplu dünyada istikrarlı kutuplardan biri olmayı hedefliyorsa, sayısız iç ve dış zorluğun üstesinden gelmek zorunda olacaktır. 🌸

Bu inceleme, Shaanxi Eyaleti Eğitim Bilimi “On Dördüncü Beş Yıllık Plan”ın 2023 Yıllık Projesi, “Yetenekleri uluslararası kuruluşlara yönlendirmek ve Shaanxi üniversitelerinde siyaset bilimi bölümleri için yetenek yetiştirme modelinin inovasyon yolu” (SGH23Y2327) ve Çin Yükseköğretim Derneği’nin 2025 Yükseköğretim Bilimsel Araştırma Planlama Projesi “Yabancı Diller Kolejlerinde Uluslararası Siyaset Bölümü Öğrencileri için En Üst Düzey Yabancı Dillerle İlgili Yeteneklerin Yetiştirilme Modeli ve Optimizasyon Önlemleri Üzerine Araştırma” (25GZ0201) tarafından desteklenmiştir.

Kaynakça

- Acharya, A., & Buzan, B. (2010). *Non-Western international relations theory: Perspectives on and beyond Asia*. Routledge.
- Acharya, A. (2016). *The End of the American World Order*. Polity Press.
- Babalı, T. (2013). Turkey in the World. 1 Nisan 2025 tarihinde <https://opencanada.org/turkey-in-the-world/> adresinden alınmıştır.
- Barr, J. (2018). *A Line in the Sand: Britain, France, and the struggle that shaped the Middle East*. Social Sciences Academic Press. (Original work published 2011)
- Boot, M. (2011). *War Made New: Technology, Warfare, and the Course of History, 1500 to Today*. Gotham Books.
- Buzan, B., & Waeber, O. (2009). *Regions and powers: The structure of international security*. Shanghai People's Publishing House. (Original work published 2003)
- Chen, S. S. (2019). *East Asian destiny community*. Shandong University Press.
- Cooperman, A., Hackett, C., & Schiller, A. (2015). The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050. Pew Research Center. 1 Nisan 2025 tarihinde <https://www.pewresearch.org/religion/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/> adresinden alınmıştır.
- Daddow, O. (2013). *International Relations Theory: The essentials*. Sage.
- Daugherty, J. E., & Pfaltzgraff, R. L., Jr. (2002). *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey (5th ed.)*. Longman.
- Diamond, J. (2015). Donald Trump: Ban all Muslim travel to U.S. CNN. 28 Mart 2025 tarihinde <https://edition.cnn.com/2015/12/07/politics/donald-trump-muslim-ban-immigration/> adresinden alınmıştır.
- Engdahl, W. (2009). *Full Spectrum Dominance: Totalitarian Democracy in the New World Order*. Progressive Press.
- Esposito, J. (1999). *The Islamic Threat: Myth or Reality*. Social Sciences Academic Press.
- Esposito, J. L. (Ed.). (1999). *The Oxford History of Islam*. Oxford University Press.
- Fairbank, J. K. (Ed.). (2010). *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations*. Harvard University Press.
- Fernandez-Armesto, F. (2001). *Civilizations: Culture, Ambition, and the Transformation of Nature*. New York: Free Press
- Fu, C. (2025, July 24). Statement by Ambassador Fu Cong, Permanent Representative of China to the United Nations, at the open meeting of the Security Council on cooperation between the United Nations and the Organization of Islamic Cooperation. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. 5 Nisan 2025 tarihinde https://www.mfa.gov.cn/web/zwbdt_673032/wjzs/202507/t20250725_11677110.shtml adresinden alınmıştır.
- Gaillard, D. (2000). *History of Europe*. Hainan Press.
- Goffman, D. (2002). *The Ottoman Empire and early modern Europe*. Cambridge University Press.
- Gowan, P. (2003). *The global gamble: Washington's Faustian bid for world dominance*. Verso.
- Global Times. (2023). Arab-Islamic world demands immediate end to Gaza attacks; mounting global pressure on Israel for cease-fire. 20 Mart 2025 tarihinde <https://www.globaltimes.cn/page/202311/1301699.shtml> adresinden alınmıştır.
- Ha, Q. A. (2019). *History of the Middle East*. Shanghai Academy of Social Sciences Press.
- Haddad, Y. Y., Voll, J. O., & Esposito, J. L. (1991). *The Contemporary Islamic Revival: A Critical Survey and Bibliography*. Greenwood Press.
- He, Z. L. (2009). The Relationship between Iran and Israel during the Pahlavi Period. *Jinan Journal*.
- Hong, X. Z. (2013). The preliminary Discuss about Hegemony and Multilateralism Idea in Global Financial Governance. 1 Nisan 2025 tarihinde <https://www.siiis.org.cn/lw/412.jhtml> adresinden alınmıştır.
- Hoshino, A. (1999). *Changing world politics*. Xinhua Publishing.
- Housley, N. (2017). *Reconfiguring the fifteenth-century Crusade*. Palgrave Macmillan.
- Huang, W. M. (2002). *A General History of Middle Eastern Countries: Turkey Volume*. Commercial Press.
- Huntington, S (2010). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Xinhua Press.
- Jacques, M. (2010). *When China Rules the World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order*. Penguin Press.
- Jin, Y. J. (1990). *History of Islam*. China Social Sciences Press.

- Jin, Y. J. (2008). *Contemporary Islamic issues*. Nationalities Publishing House.
- Kaplan, J. (2021). The State of Islamism 2021: Egypt. American Foreign Policy Council, Issue 2, 1-2.
- Katzenstein, P. J. (Ed.). (2012). *Civilizations in world politics: Plural and pluralist perspectives*. Routledge.
- Kegley, C. W. Jr. (2010). *World politics: Trend and transformation (12th ed.)*. Wadsworth Cengage Learning.
- Keles, H. (2004). *Reviewed Work(s): What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response*. Journal of Third World Studies, Vol. 21, No. 2. 248-250.
- Kissinger, H. A. (2015). *World order*. Penguin Press.
- Kramer, M. S. (1996). *Arab Awakening and Islamic Revival: The Politics of Ideas in the Middle East*. Transaction Publishers.
- Krauthammer, C. (2002). The unipolar moment revisited. *The national interest*, (70), 5-18.
- Lahoud, N., & Johns, A. H. (Eds.). (2005). *Islam in world politics*. Routledge.
- Lewis, B. (1990). *The Roots of Muslim Rage*. The Atlantic.
- Lewis, B. (2000). *The Middle East: 2000 Years of History from the Rise of Christianity to the Present Day*. China Friendship Publishing Company.
- Li, J. (2023). The global order will be rebuilt, and Putin's think tank has predicted that Chinese civilization will occupy an important pole. 26 Mart 2025 tarihinde <https://zhuanlan.zhihu.com/p/653724887> adresinden alınmıştır.
- Liu, D. B. (2003). *Introduction to International Relations*. Jilin University Press.
- Liu, Z. M. (2014). Islamic view of the international system: Traditional ideas, contemporary manifestations, and realistic dilemma. *World Economics and Politics*.
- Mackintosh-Smith, T. (2019). *Arabs: A 3,000-Year History of Peoples, Tribes and Empires*. Yale University Press.
- Mearsheimer, J. J. (2008). *The tragedy of great power politics*. W. W. Norton & Company.
- Mei, Z. R. (2020). Promote the reform of the global governance system. *Diplomacy Quarterly*.
- Nasr, S. (2002). *Islam*. Shanghai Ancient Books Publishing House.
- Noorani, A. G. A. M. (2002). *Islam and Jihad: Prejudice versus Reality*. Zed Books.
- Pagden, A. (2018). *Worlds at War: The 2,500-Year Struggle Between East and West*. Random House.
- Peng, S. Z. (2002). *History of Arab countries*. Higher Education Press.
- Pew Research Center. (2010). The Global Religious Landscape: A Report on the Size and Distribution of the World's Major Religious Groups as of 2010.
- Ramadan, T. (2014). *The Life Story of Prophet Muhammad and Its Practical Significance*. Gansu People's Publishing House Co., Ltd.
- Ren, J., & Jin, Y. (2006). *History of Islam*. Jiangsu People's Publishing House.
- Ru, Y. (2009). The origin and evolution of the Tributary System. *Journal of Historical Science*.
- Sabishi, M. (2015). Mecca: The Spiritual Center of Islam. *Journal of Islamic Studies*.
- Said, E. (1999). *Orientalism*. SDX Joint Publishing Company.
- Stavrianos, L. S. (2005). *A Global History: From Prehistory to the 21st Century (7th ed.)*. Prentice Hall.
- Sun, J. S. (2023). Overcoming Western-centric narratives in social sciences. *Guangming Daily*.
- Taylor, R. (1969). FAIRBANK, (ed.), "The Chinese World Order" (Book Review). *Journal of Asian Studies*, 28(4), 837.
- Tian, W. L. (2019). *The Islamic World Order: History and Reality*. Social Sciences Academic Press.
- Tibi, B. (2002). *The Challenge of Fundamentalism: Political Islam and the New World Disorder*. University of California Press.
- Turnbull, S. R. (2003). *The Ottoman Empire, 1326-1699*. Osprey Publishing.
- Wang, S. Y. (2006). The Heritage of Ancient Empires and the Characteristics of Middle Eastern History. *Journal of Yan'an University*.
- Wang, S. Y. (2023). *Reform and Decline: The Ottoman Empire in the Long Nineteenth Century*. People's Publishing House.
- Wang, Y. J. (2015). Islamic Renaissance: Whose Renaissance? What kind of Revival?. *Cultural Review*.
- Wells, H. G. (2001). *A Short History of the World*. Penguin Books. (Original work published in 1922)
- Wheatcroft, A. (2010). The Enemy at the Gate: Habsburgs, Ottomans, and the Battle for Europe. Basic Books.
- Xu, X. G. (1993). *Studies on the Political System of the Arab Empire*. China Social Sciences Press.
- Yang, Y. X. (2014). Characteristics and Development Trends of Current American Social Science Research. *China Higher Education*.
- Yang, Z. F. (2021). *Research on Turkey's Central Asia policy after the Cold War*. Northwest University.
- Zhang, Y. J., & Buzan, B. (2012). The Tributary System as an International Society in East Asia. *International Political Science Review*.
- Zhou, L. Y. (2009). *A Preliminary Study of Yusuf al-Qaradawi's "Moderate Thinking" Thought*. Master's thesis o Northwest University.